

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PSIHOLOĢIJAS NODAĻA

**VECĀKA KOMPETENCES IZJŪTA
UN BĒRNĪBĀ PIEDZĪVOTĀ VARDARBĪBA
NOTIESĀTĀM SIEVIETĒM IESLODZĪJUMĀ**

MAGISTRA DARBS

Autors: Elīna Briļa
Studenta apliecības Nr.: eb17034
Darba vadītājs: Dr.psych. Evija Strika

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Maģistra darba mērķis bija pētīt vecāku kompetences izjūtu un bērnībā piedzīvotu vardarbību notiesātām sievietēm-mātēm ieslodzījumā, noskaidrojot, kāda ir šo mainīgo saistība un atšķirības ar sievietēm brīvībā kā salīdzināmo grupu.

Pētījumā piedalījās 324 respondenti (54 sievietes ieslodzījumā, 270 sievietes brīvībā) ar vismaz vienu bērnu līdz 3 gadu vecumam. Pētījumā tika izmantotas divas aptaujas: Bērnības traumas aptauja (*Childhood Trauma Questionnaire (CTQ)*, Bernstein&Fink, 1995); Vecāku kompetences izjūtas skala (*Parenting Sense of Competence Scale, (PSOC)*, Johnston & Mash, 1989).

Pētījuma rezultāti atklāja statistiski nozīmīgas atšķirības starp respondentu pašnovērtēto vecāku kompetences izjūtu un nelabvēlīgo bērnības pieredzi abās sieviešu izlasēs. Tika atklāta arī negatīva saistība starp vecāku kompetences izjūtu un nelabvēlīgo bērnības pieredzi ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē un negatīva saistība starp vecāku kompetences izjūtu un fizisko, emocionālo un seksuālo vardarbību brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē.

Atslēgas vārdi: sievietes ieslodzījumā, notiesātas sievietes-mātes ieslodzījumā, vecāku kompetences izjūta, bērnībā piedzīvota vardarbība.

ABSTRACT

The aim of the master's thesis was to study the sense of parental competence and childhood violence of convicted female mothers in prison, finding out the relationship between these variables and the differences with women in freedom as a comparable group.

The study involved 324 respondents (54 women in prison, 270 women at large) with at least one child under 3 years of age. Two surveys were used in the study: the Childhood Trauma Questionnaire (CTQ), Bernstein & Fink, 1995; Parenting Sense of Competence Scale (PSOC), Johnston & Mash, 1989).

The results of the study revealed statistically significant differences between the respondents 'self-assessed parents' sense of competence and the unfavorable childhood experience in both female samples. A negative association between parental competence and adverse childhood experiences in the sample of women prisoners was also found, and a negative association between parental competence and physical, emotional and sexual abuse in the sample of women living in freedom.

Keywords: women in prison, convicted women-mothers in prison, sense of parental competence, childhood violence.

SATURS

ANOTĀCIJA.....	2
ANOTATION.....	3
SATURS.....	4
TEORĒTISKĀ DAĻA.....	
Sievietes ieslodzījuma vietās	8
Vecāku kompetences izjūta.....	10
Vecāku lomas realizēšanas iespējas un vecāka kompetences izjūta sievietēm ieslodzījumā.....	13
Bērnībā piedzīvota vardarbības pieredze sievietēm ieslodzījumā	19
Bērnībā piedzīvotas vardarbības saistība ar vecāku kompetences izjūtu	22
METODE.....	24
Pētījuma dalībnieki.....	24
Instrumentārijs.....	24
Procedūra.....	25
REZULTĀTI.....	26
DISKUSIJA.....	29
SECINĀJUMI.....	33
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	35
PIELIKUMI.....	44
1. pielikums. Vecāku kompetences izjūtas skala.....	44
2. pielikums. Bērnības traumas aptauja.....	45

TEORĒTISKĀ DAĻA

Psiholoģijas zinātnē pētītajam un teorētiski pamatotajam konstruktam “vecāku kompetences izjūta” (*Parenting Sense of Competence*, turpmāk saīs. – “VKI”) pēdējās desmitgadēs uzmanību pievērsusi arī penitenciārā sistēma visā pasaulē, aktualizējot ievērojamo notiesāto personu skaitu, kam ir bērni. Šī darba autorei neizdevās atrast zinātniskos pētījumus, kuri būtu veikti soda izciešanas vietās Latvijā saistībā ar VKI konstruktu, tāpēc var pieņemt, ka tas ir novatorisks psiholoģijas zinātnes pētījums Latvijas penitenciārajā sistēmā.

Svarīgākais soda izpildes sistēmas uzdevums ir nevis izolēt vainīgo personu no sabiedrības, bet darīt visu iespējamo, lai ieslodzījuma laikā tā iegūtu izglītību, profesiju, mainītu domāšanas veidu, kas kopumā tiek organizēts un uzraudzīts ar notiesātu personu resocializācijas programmām (Andrews, 1995; Jimenez, Garcia, 2014). Domāšanas veida maiņu var attiecināt arī uz izpratni par ģimenes saišu nozīmi un to realizēšanu attiecībās ar tuviniekiem, t.sk. bērniem. Vienlaikus literatūrā notiesāto personu attiecības ar ģimeni tiek minēts kā pretrunīgs mainīgais, uzsverot gan tā pozitīvo nozīmi atkārtotu noziegumu mazināšanā (Friedmann, 2014), gan aprakstot to kā vienu no atkārtotu noziegumu un atkarību izraisītu vielu recidīva prognozējošajiem rādītājiem (Andrews & Bonta, 1994-2016), kas attiecināms arī uz lielāko daļu notiesāto sieviešu Eiropā (Andrews, Bonta, Wormith, 2011) un saskan ar novērojumiem un ekspertu atsaucēm Latvijā (IeVP, 2017). Izpratni par ģimenes saišu nozīmi nosaka notiesātā pamatģimenes pieredze, traumējoši notikumi, izglītības pieredze vai tās trūkums, sociālā vide, atbalsta pieejamība, partnerattiecību kvalitāte un citi mainīgie (Shaw, 1991). Literatūrā atrodamas atsauces arī uz pētījumiem, kuros analizēta personu, kam raksturīgs antisociāls un krimināls dzīvesveids, vecāka lomas nozīme attiecībā uz iespējām mainīt personas dzīvesveidu, minot to vienlaikus gan kā risku, kas var negatīvi ietekmēt dzīvesveidu, gan kā aizsargājošo faktoru, kas var likt personai atteikties no sociāli nepieņemama dzīvesveida (Surratt, 2003; Human-Hendricks, Roman, 2014).

Zinātniskie pētījumi, literatūra un jomas profesionāļu novērojumi individuālajā un grupu darbā ar sievietēm ieslodzījumā liek secināt, ka sievietēm-mātēm vecāku kompetences izjūtas rādītāji var būtiski atšķirties, ņemot vērā māšu pieredzi pamatģimenē (Friedmann, 2014; Martinez-Torteya, et.al. 2018), kas uzskatāms par nozīmīgu mainīgo, ņemot vērā lielo skaitu notiesāto personu ieslodzījuma vietās, kuriem ir bērni līdz 18 gadu vecumam. Lai gan sievietes veido ļoti nelielu daļu no visiem ieslodzītajiem Eiropā, vidēji 4–5%, ieslodzījuma vietās esošo sieviešu skaits strauji pieaug, vidēji Eiropā kopumā ikdienas sasniedzot aptuveni

100 000 ieslodzījumā esošu sieviešu. Daudzas cietumā esošās sievietes ir mātes un parasti ir galvenās vai vienīgās bērnu aprūpētājas. Tiek lēsts, ka mātes ieslodzījums Eiropā ietekmē apmēram 10 000 zīdaiņu un bērnu (PVO, 2019).

Mūsdienās zinātniskās pieejas ietvaros VKI kā psiholoģijas konstrukts pēta personas apmierinātību vecāka lomā un priekšstatu par savu efektivitāti tajā (Jonston & Mash, 1989). Savukārt par vecāku pašefektivitāti tiek definēts vecāka viedoklis vai pārliecība par savām spējām noteikt un realizēt ar bērnu audzināšanu saistītos pienākumus (Montigny & Lacharite, 2005), kas formulēts atbilstoši A. Banduras teorijai par indivīda pašefektivitāti. Brīvības zaudēšanu sievietes-mātes ieslodzījumā min kā galveno pastāvīga distresa cēloni attiecībā uz vecāka lomas izjūtu un realizēšanu (Fletcher, Shaver, & Moon, 1993), vienlaikus apliecinot arī citus subjektīvi zemus ar ģimenes saitēm saistītus mainīgos – piesaisti, saskarsmes stilu, audzināšanas stilu, brīvā laika pavadīšanas ieradumus, spēju un prasmi nodrošināt ģimenes finansiālās vajadzības, ticību nākotnei (Hamlyn & Becky, 2000; Lewis & Darren, 2000) u.c.

Neskatoties uz sociālās un vispārējās cilvēktiesību jomas nepārtraukto izaugsmi pēdējās desmitgadēs, vardarbība joprojām tiek definēta kā sabiedrībā aktuāla problēma, kas līdz ar indivīda tiesību ierobežojumiem atstāj nelabvēlīgu ietekmi uz sabiedrības un atsevišķu indivīdu veselību. Tāpēc šis konstrukts iekļauts arī ANO Ilgtspējīgas attīstības mērķos, uzsverot nepieciešamību sabiedrībā būtiski mazināt visu veidu vardarbību (PKC, 2015), vienlaikus pieņemot rezolūciju par Pasaules Veselības Organizācijas Globālo rīcības plānu starppersonu vardarbības mazināšanai, kurā sievietes un bērni uzsvērti kā neaizsargātākās sabiedrības grupas ar vistālejošākajām sekām veselībā (World Health Organization, 2014a). Savukārt pētījumi neiropsiholoģijā liecina, ka bērnībā pieredzēta vardarbība atstāj ilgtermiņa negatīvas sekas uz cietušās personas veselību un labklājību, radot bioloģiskas izmaiņas, kas var ietekmēt indivīda uzvedību dažādos aspektos (Wilson & Stover, 2009; Turner & Rettenberger, 2020).

Bērnībā pieredzēta vardarbība var būtiski ietekmēt vecāka kompetences izjūtu pieaugušā vecumā (Schmitze & Eiden, 2004) un ar to tās plašākajā izpratnē Eiropā saskaras katra trešā no visām pieaugušajām sievietēm (Elliott & Briere, 1995). Līdz ar to daudzi pētnieki ir veikuši īslaicīgus un ilgtermiņa pētījumus par vardarbības pieredzes tūlītēju un ilgtermiņa ietekmi uz dažādiem personību un indivīda uzvedību noteicošajiem aspektiem – personības attīstību, kognitīvajiem procesiem, emocionālo inteliģenci, piesaistes stilu, saskarsmes stilu, noslieci uz depresiju u.c, t.sk. vecāku kompetences izjūtu (Briere & Elliott, 1994; Briere & Runtz, 1988; Gorey & Leslie, 1997; Greenwald, Leitenberg, Cado, & Tarran,

1990; Hall, Sachs, Rayens, & Lutenbacher, 1993; Mullen, Martin, Anderson, Romans, & Herbison, 1996).

Latvijā līdz šim nav pētīta ieslodzīto vecāku kompetences izjūta vai citi mainīgie, kas attiecināmi tieši uz vecāka lomu, t.sk. tās potenciālā saistība ar bērnībā piedzīvotu vardarbību. Tomēr atkārtoti izdarītu noziegumu statistiskie rādītāji un tipiskā notiesāto vecāku lomas pieredze, ar ko galvenokārt saskaras ieslodzījuma vietu amatpersonas notiesāto resocializācijas procesā, aktualizē penitenciārajā sistēmā izmantotās intervences notiesāto vecāku resocializēšanai, specifiski izdalot ģimenes saišu stiprināšanu, kvalitatīvu un kvantitatīvu vecāka lomas realizēšanu ieslodzījuma laikā un tās veicināšanu un prognozēšanu pēc atbrīvošanās, t.sk. saistībā ar potenciālajiem recidīva rādītājiem. Pieejamā informācija par notiesātajām sievietēm Latvijā ir vairāk kvantitatīvos rādītājus saturoša statistiska informācija, un tā neatspoguļo šo sieviešu sociālpsiholoģiskos aspektus un psiholoģiskās grūtības, kas saistās ar notiesāto sieviešu pieredzi ieslodzījumā, t.sk. ģimenes saikņu saglabāšanu. Vienlaikus Ieslodzījuma vietu pārvaldes statistikas dati, resocializācijas programmu saturs un atbalsta pasākumi ģimenēm liecina, ka notiesātām sievietēm vairāk nekā notiesātiem vīriešiem raksturīga vēlme un motivācija saglabāt ģimenes saites, iespēju realizēt vecāka lomu un veidot kvalitatīvu bērna-vecāka piesaisti ierobežojošos apstākļos (Ieslodzījuma vietu pārvaldes publicējamā statistika, 2018), tomēr šo procesu var būtiski kavēt vai dažkārt pat pilnībā liedz realizēt paša vecāka bērnībā piedzīvotā vardarbība un tās sekas uz notiesātā kompetences izjūtu vecāka lomā.

Šī darba aktualitāte saistīta ar nepieciešamību paplašināt izpratni par vecāku kompetences izjūtu un tās potenciālo saistību ar bērnībā piedzīvoto vardarbību notiesātām sievietēm ieslodzījumā. Tas ļautu identificēt notiesātās sievietes, kurām soda izciešanas laikā var tikt aktualizēts iepriekš minēto mainīgo deficīts vai grūtības, lai jau resocializācijas programmā iekļautu arī tēmas, kuru pastiprināta analīze individuālā vai grupu darbā ar atbalsta personām (psihologiem, sociālajiem darbiniekiem, kontaktpersonām) varētu veicināt bērnībā piedzīvotas vardarbības traumu pārstrādi un preventīvi veicināt un paplašināt izpratni par ģimenes saišu stiprināšanas nozīmi un pēc iespējas veiksmīgāku vecāka lomas realizēšanu soda izciešanas laikā un pēc atbrīvošanās, kas vienlaikus ir arī sabiedrības ilgtermiņa interešu jautājums.

Sievietes ieslodzījuma vietās

Pētījumi, literatūra un statistikas dati par sievietēm ieslodzījumos visā pasaulē uzrāda līdzīgus notiesāto sieviešu tipiskos raksturojumus. Tās ir galvenokārt sievietes vecuma grupā no 22 līdz 49 gadiem ar aptuvenu vidējo vecumu 36,7 gadi, ar agrīnu vardarbības, t.sk. seksuālās vardarbības, pieredzi ģimenē vai partnerattiecībās, nepietiekamu izglītību, vismaz vienu bērnu, sarežģītām partnerattiecībām, nodarbinātības pieredzes trūkumu vai neesamību, atkarību no vielu lietošanas un sodāmību par noziegumiem pret īpašumu un/vai ar noziegumiem, kas saistīti ar atkarību izraisošām vielām (Goetting & Howsen, 1983; Pollock-Byrne, 1990; Moloney, van der Bergh, Moller, 2009; Covington, 2018).

Lai gan sieviešu kriminālnodarījumi noziedzības struktūrā neieņem dominējošo vietu, sieviešu īpatsvars ieslodzījuma vietās sastāda aptuveni 6% no kopējā ieslodzīto skaita (ASV tiesu statistika, 2019), tomēr statistikas dati par sievietēm Eiropas un ASV ieslodzījuma vietās pēdējos gadu desmitos liecina par daudzkārtēju to pieaugumu (Bui & Morash, 2009). Nepilnu trīs desmitgažu laikā ieslodzīto sieviešu skaits ASV pieauga par 900%, no 12 000 1980.gadā līdz 100 000 2007.gadā (Sabol & Couture, 2008), citos datos ieslodzīto sieviešu skaits minēts kā septiņas reizes lielāks nekā 1980. Gadā (The Sentencing project, 2020).

Atšķirīga situācija vērojama Ziemeļeiropā, kur notiesāto sieviešu skaits ieslodzījumā pēdējā desmitgadē saglabājies vidēji nemainīgs vai samazinājies atsevišķās valstīs, piemēram, Latvijā. Norvēģijā, Zviedrijā un Somijā tās ir vidēji 200-300 sievietes jeb aptuveni 5,2% no kopējā ieslodzīto personu skaita (Statistisk sentralbyra, 2020). Saskaņā ar IeVP statistikas datiem, notiesāto sieviešu skaits Latvijā pēdējos gados, pretēji situācijai Amerikā un Eiropā kopumā, ir samazinājies par aptuveni 50 procentiem (IeVP publicējamā statistika, 2018), šo tendenci skaidrojot ar kopējo valsts iedzīvotāju skaita samazinājumu galvenokārt emigrācijas dēļ un soda izpildes politikas maiņas dēļ tieši noziegumos, kas saistīti ar atkarību izraisošu vielu lietošanu - pieaugušajām alternatīvo sankciju iespējām un elektroniskās uzraudzības ieviešanu, lai veicinātu pirmstermiņa atbrīvošanu (EP ziņojums, 2016). Latvijā sievietes sodu izcieš trijās ieslodzījuma vietās – Ilūciema sieviešu cietumā, Olaines cietuma Atklātā tipa nodaļā un Olaines cietuma Atkarīgo centrā.

Kā īpaši neaizsargāta grupa literatūrā un pētījumos tiek minētas sievietes, kuras ieslodzījumā atrodas kopā ar bērnu (Thompson & Harm, 2000; Enos, 2001). Palielinoties kopējam ieslodzījumā esošo sieviešu skaitam, palielinās arī mazu bērnu skaits, kurus ietekmē mātes ieslodzījums. Daudzas ieslodzījuma vietās esošās sievietes saskaras ar grūtībām, kas var tieši vai netieši ietekmēt viņu bērnu sociālo un emocionālo attīstību. To vidū ir sliktā izglītība, bezpajumtniecība un vardarbība ģimenē (Prison Reform Trust, 2012), garīgās

veselības problēmas (Birmingham, Coulson, Mullee, Kamal, & Gregoire, 2006; Gregoire, Dolan, Birmingham, Mullee & Coulson, 2010) un narkotiku un alkohola ļaunprātīga lietošana (Singleton, Farrell & Meltzer, 1997).

Tomēr vienlaikus ar notiesāto dzimumatšķirību monitorēšanu un sociālzinātnisku skaidrošanu, zinātnieki pastāvīgi pēta arī notiesāto pāreju no ieslodzījuma uz sabiedrību jeb resocializācijas procesu. Nedaudz vairāk kā vienas desmitgades laikā sieviešu skaits, kas tika atbrīvotas no ieslodzījuma, gandrīz dubultojās, no nedaudz mazāk nekā 68 000 1995.gadā līdz gandrīz 100 000 2006. gadā (Glaze & Bonczar, 2007). Šie statistikas rādītāji, kas apsteidz kopējos statistikas rādītājus par vīriešiem, galvenokārt tiek saistīti ar ievērojamo cīņu pret narkotiku lietošanas pieaugumu (DiMascio, 1995; Mauer & Chesney-Lind, 2002; Prendergast, Wellisch un Anglin, 1995; Richie, 1996), kas, savukārt, saistīts ar ievērojamu daļu notiesāto, kas nonākuši ieslodzījumā narkotisko vielu lietošanas dēļ (Bloom, Owen & Covington, 2003; Belknap, 1996). Statistikas dati par notiesāto sieviešu iesaistīšanos resocializācijas programmās, kuru mērķis ir atkarību mazināšana, liecina, ka pēdējos gados arvien vairāk sieviešu soda izciešanas laikā vēlas mazināt atkarību no alkohola vai narkotiskajām vielām, retāk no azartspēlēm.

Tomēr šie dati vērtējami piesardzīgi, jo Latvijā vienīgā ieslodzījuma vieta, kurā tiek realizēta atkarību mazināšanas pamata programma, darbojas tikai kopš 2016.gada Olaines cietuma Atkarīgo centrā, kas nav pietiekami ilgs periods vērā ņemamu statistikas datu analīzei. Amatpersonu novērojumi un individuālās pārrunās ar notiesātajām sievietēm iegūtie kvalitatīvie dati liecina, ka iesaistīšanās minētajā programmā bieži ir ārēji motivēta un, neskatoties uz sieviešu ģimenes situāciju, t.sk. mātes lomu, biežāk ir saistīta ar progresīvo soda izpildes sistēmu, kas nodrošina ātrāku virzību pa soda izpildes pakāpēm, ja notiesātais iesaistās resocializācijas pasākumos (Mediņa, 2020). Vienlaikus notiesātās sievietes ieslodzījuma vietās tiek nodrošinātas ar iespēju iegūt pamata izglītību, sociālās prasmes, profesionālās un interešu izglītības programmas, kas kopumā var veicināt sieviešu atgriešanos pie sociāli pieņemama dzīvesveida vai tā uzsākšanu, t.sk. labvēlīgas un drošas saites ar ģimeni un bērniem.

Vecāku kompetences izjūtas jēdziens

Pieaugot pierādījumiem par traumatiskas bērnības pieredzes negatīvo ietekmi uz turpmāko indivīda vispārējo funkcionēšanu (Dube et al. 2003; Felitti et al. 1998), skaidri iezīmējas kvalitatīvas vecāku aprūpes nozīme agrā bērnībā (Dishion un Patterson 2006; Stormshak et al. 2000). Svarīgs vecāku aprūpes un pašefektivitātes konstrukts ir vecāku kompetences izjūta, kas tiek mērīta apmierinātības (*satisfaction*) un pašefektivitātes (*self-*

efficacy) skalās attiecībā uz vecāka lomu. Vecāku kompetences izjūtas jēdziens psiholoģijā ir viens no senākajiem konstruktiem (Belsky, Robins, Gamble, 1984), tomēr nav zaudējis savu aktualitāti, galvenokārt esot saistītam ar zinātisku progresu citās jomās, tādās kā fiziskās veselības joma (Knauth, 2000). Mūsdienās tas bieži analizēts, piemēram, ar vecāka lomu saistītos izaicinājumos, ja ģimenē ir bērns ar uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu vai autismu (McLaughlin, Harrison, 2006; Iadarola, Levato, et.al., 2018).

Apmierinātība kā pirmā no Vecāku kompetences izjūtas komponentēm tiek saistīta ar vecāku emocionālo aspektu, t.i., kā vecāki jūtas, tā vairāk saistīta ar vecāku pašapziņu (Harter, 1985). Efektivitāte ir otra Vecāku kompetences izjūtas komponente, kas saistīta ar kognitīvo aspektu vecākiem, t.i., ko vecāki domā un cik efektīvi jūtas sevi vērtējam vecāka lomā. Tā saistīta ar pašefektivitātes (*self-efficacy*) koncepciju, kas attīstījusies sociāli-kognitīvās teorijas ietvaros. Pašefektivitātes jēdzienu attīstīja Bandura (Bandura, 1997), aplūkojot to kā psiholoģisko konstruktus, kas veido pamatu motivācijai, sasniegumiem dažādās dzīves jomās un psiholoģiskajai labklājībai.

Pētījumi liecina, ka ir cieša saistība starp pašefektivitāti, ar to saprotot indivīda gatavību organizēt un veikt noteiktas darbības, lai gūtu panākumus, un vecāku efektivitāti, ar ko attiecīgi saprot vecāka pārliecību par savām spējām organizēt un veikt ar bērnu audzināšanu saistītos uzdevumus (Montigny & Lacharite, 2005). Parasti vecāki ar lielāku pašefektivitāti uzrāda augstāka līmeņa kompetenci, lai veiksmīgi audzinātu bērnus. Augstāka vecāku pašefektivitāte ir saistīta ar vecāku adaptīvo uzvedību, kas izpaužas kā atsaucība un reaģēšana uz bērna vajadzībām, nenosodoša aprūpe, laicīga reaģēšana uz bērna vajadzībām, aktīva vecāku – bērnu mijiedarbība, bērnu vajadzību akceptēšana, aktīvu rīcības stratēģiju izmantošana. Savukārt zema vecāku pašefektivitāte ir saistīta ar vecāku depresiju un iemācīto bezpalīdzību, uzvedības problēmām bērniem, augstu stresa līmeni, pasīvu rīcības stratēģiju izmantošanu (Coleman & Karraker, 1997 kā minēts Garkalne, 2016 9.lpp.). Apmierinātība vecāka lomā pozitīvi korelē ar vecāku-bērnu savstarpējām attiecībām un abu pušu iesaistīšanos tajās (Peltz, Rogge, Sturge-Apple, 2018).

Pēdējo četru gadu desmitu laikā vecāku kompetences izjūta ir pētīta gan vecāku klīniskajos, gan kopienas paraugos, visbiežāk orientējoties tieši uz māšu kā vecāka kompetences izjūtu. Augsts vecāku kompetences izjūtas līmenis ir saistīts ar pozitīvu vecāku un bērnu mijiedarbību, augstu vecāku siltuma un atsaucības līmeni, vecāku lielu iesaistīšanos un efektīvu bērnu aktivitāšu uzraudzību (Bogensneider et al. 1997; Crowley and Kazdin 1998; Gondoli un Silverberg 1997; Jones un Prinz 2005; Proper un Moore 2006; Shumow un Lomax 2002; Werner 1992; Zimmer-Gembeck et al. 2015). Savukārt katra no šīm pozitīvajām

vecāku prasmēm ir negatīvi saistīta ar pusaudža un pieaugušā vecumā, piemēram, skolas neveiksmes, skolas pamešana, narkotiku un alkohola lietošana un noziedzīga darbība (Dishion and Patterson 2006; Patterson and Yorger 2002). Turpretī ir pierādīts, ka negatīvu rezultātu iespējamība palielinās ar skarbu un nekonsekventu vecāku praksi, laulības un kopēju vecāku konfliktu, bērnu uzvedības problēmām un vecāku stresu - tas viss saistīts ar zemu vecāku kompetences izjūtas līmeni (Elam et al. 2017 ; van Eldik et al., 2017).

Vecāku kompetences izjūtas potenciālā nozīme iepriekš minētajā kontekstā analizēta jau pirms vairāk kā desmit gadiem, pierādot, ka mazu bērnu mātēm, kas iesaistītas intervences programmā, kuras mērķis ir vecāku kompetences izjūtas veicināšana (izņemot īpašu vecāku prasmju apmācību), vecāku kompetences izjūtas pieaugums prognozēja turpmākas pozitīvas izmaiņas arī vecāku uzvedībā kopumā (Dekovic et al. 2010). Citiem vārdiem sakot, mātes vecāku uzvedības rādītāju pieaugums bija saistīts ar vecāku kompetences izjūtas pieaugumu. Šis atklājums bija pretrunā ar iepriekšējiem pieņēmumiem, ka tieši vecāku prasmju uzlabošana noved pie augstākas vecāku kompetences izjūtas (DeGarmo et al. 2004; Patterson et al. 2004). Dekovičs ar kolēģiem izteica pieņēmumu, ka, pamatojoties uz Banduras (1997) teorētisko pašefektivitātes definīciju, kompetences izjūta var ietekmēt vecāku uzvedības veida izvēli, neatlaidību vecāka lomā un pārliecību par noteiktu uzvedību vecāka lomā (piemēram, noteiktu stratēģiju izmantošana), tādējādi palielinot iespēju, ka mātes vairāk pielietos pozitīvas vecāku stratēģijas (Studts, Pilar, Jacobs, Fitzgerald, 2019).

Tātad vecāku kompetences izjūtai ir būtiska loma ģimenes saišu stiprināšanas procesā, sākot no mātes kā vecāka uzvedības izvēles līdz tās izmantošanai un beidzot ar bērna uzvedības rādītājiem. Daudzas līdzšinējās intervences, kuru mērķis ir uzlabot vecāku kompetences izjūtu un ar to saistīto vecāku attieksmi un uzvedību, vecākiem sniedz nozīmīgu informāciju par bērna attīstību un vecumam atbilstošām spējām, skaidri definētas instrukcijas un vecāku prasmju un stratēģiju modelēšanu efektīvai vecāku uzvedībai. Šobrīd pasaulē pieejamas daudzas uz pierādījumiem balstītas vecāku intervenču programmas, t.sk. specifiski orientētas, kurās ir iekļauti visi šie komponenti, piemēram, vecākiem, kuru bērnam ir auzstādīta autisma diagnoze, vecākiem ieslodzījumā, vecākiem ar bērnu paliatīvajā aprūpē u.c. (Chorpita un Daleiden 2009; Furlong et al. 2012; Kaminski et al. 2008). Tomēr vienlaikus pētnieki un praktiķi konstatē, ka šādu specifisku intervences programmu pieejamība un attiecīgi īstenošana ir ierobežota dažādu dabiski pastāvošu mainīgo dēļ (Fixsen et al. 2013; Kataoka et al. 2002; Perou et al. 2013).

Kā viens no potenciālajiem faktoriem nepietiekamā vecāku kompetences izjūtas pašveicināšanā tiek minēts vecāku nogurums. Nogurums ir viena no visbiežāk fiksētajām

veselības problēmām pieaugušo sieviešu-māšu vidū, kas bieži tiek saistīts ar nepietiekamu personīgās dzīves un profesionālās jomas līdzsvarojumu, zemu miega kvalitāti, laika trūkumu personīgām vajadzībām, finansiālas rūpes, sociālā atbalsta trūkumu un kustību trūkumu (Stewart et al. 1998; Stahl, Schober, Spiess, 2018;). Nogurums māmiņu vidū ir labi atpazīstams pēcdzemdību periodā (McQueen un Mander 2003; Leahy-Warren, 2011; Brenning, Soenens, 2017) un agrā zīdaiņa vecumā (Bayer et al. 2007; Bassi et.al., 2017; Franck, O’Braien, 2019; Barboza-Salerno, 2020). Pētījumā par vecāka kompetences izjūtas saistību ar vecāku nogurumu tika uzrunāti vecāki ar vismaz vienu bērnu vecumā līdz 5 gadiem. Lielāki noguruma rādītāji tieši sievietēm bija saistīti ar zemāku vecāku kompetences izjūtu, augstākiem vecāku stresa rādītājiem un zemākiem rādītājiem vecāku siltuma un atsaucībā vecāku un bērnu mijiedarbībā (Cooklin et al., 2012).

Tāpat pētījumos apstiprinājies, ka vecāku kompetences izjūta ir negatīvi saistīta ar tādiem rādītājiem kā vecāku trauksme, stress, depresija un izdegšana (Knoche & Givens, 2007; Haan, Prinzie, Dekovic, 2009; Favez, Tissot et.al., 2016) un gan bērnu, gan vecāku fiziskām saslimšanām (Trondsen, 2012; Wiener, Biondic, Grimbos, Herbert, 2016; Mohammadi, Rakhshan, Molazem, 2020), ko, savukārt, ietekmē vecāku spēja pieņemt un pielāgoties savai vai bērna saslimšanai (Scweicher, Griffiths, Yates, 2012; Pinguart, 2018). Vienlaikus vecāku kompetences izjūta pozitīvi korelē ar uztverto un saņemto sociālo atbalstu no tuviniekiem un profesionālo jomu pārstāvjiem (Wilson et.al., 2014; Brown, Hudson et.al., 2018; Yang, Ke, Gao, 2020).

Vecāka kompetences izjūta sievietēm ieslodzījumā

Pētījumos, literatūrā un pārskatos par notiesāto personu soda izciešanu saziņa ar ārpasauli, sevišķi ģimeni un bērniem, norādīts kā būtisks apstāklis notiesātās personas veiksmīgākai resocializācijai un recidīva rādītāju samazinājumam. Ģimene sniedz gan morālo, gan materiālo atbalstu ieslodzītajam grūtā periodā, vienlaikus kontakts ar ģimeni tiek uzsvērts kā savdabīgs, bet svarīgs notiesāto tiesiskās aizsardzības garants, jo notiesātās personas ģimene vienmēr zina, kur atrodas ieslodzītie, un var palīdzēt nodrošināt viņu tiesību ievērošanu (Vigne, Naser, Brooks, 2005; Clancy, Maguire, 2017). Vienlaikus literatūrā un pētījumos vērojamas arī pretrunas – sarežģītas attiecības ar ģimeni, t.sk. bērniem tiek raksturotas kā potenciāls recidīva riska cēlonis, sevišķi, ja vecākiem ir grūtības atjaunot pārtrauktās aprūpes tiesības uz bērniem (Vigne, Naser, Brooks, 2005; Martinez, 2006), bērna aizbildņa ģimene raksturojama kā sociāli nelabvēlīga (atkarību izraisītu vielu lietošana, bezdarbs, vardarbība) (Davis, Bahr, Ward, 2013) vai ģimenē ir pusaudžu vecuma bērns (-i) (Luke, 2002; Johnson, 2005).

Daudzas no sievietēm, kuras nonāk ieslodzījumā, ir mātes (Kauffmann, 2001; Glaze, 2010), ASV tās ir vidēji 7 no 10 ieslodzītajām (Adams, 2020; Zhao, Cepeda, Chou, Valdez, 2020) jeb 80% no kopējā sieviešu skaita (Mair, 2021), šiem rādītājiem ar katru gadu pieaugot (Bosma et.al., 2019), Austrumeiropā tās ir mātes 8 no 10 gadījumiem (Atabay, Tsagareishvili, Chkhaidze, 2013), savukārt Ziemeļeiropā vidēji 6 no 10 sievietēm (Ystanes, Ugelvik, 2020). Lielākajā daļā Eiropas valstu zīdaiņi un mazi bērni var palikt cietumā kopā ar mātēm.

Tā pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados Lielbritānijas cietumos formāli tika izveidotas mātes un zīdaiņu vienības (*Mother and Baby Units*), atzīstot, ka daudzos gadījumos vislabvēlīgākie apstākļi zīdaiņiem ir kopā ar viņa māti, pat ja viņa izcieš brīvības atņemšanas sodu (HM cietumu dienests, 2008). Tika izvirzīta hipotēze, ka, ļaujot ieslodzītajām mātēm un viņu mazuliem palikt kopā, var novērst postošu seksuālo kaskādi, kas citādi varētu rasties no piespiedu atdalīšanas un vardarbīgi pārtrauktas mātes un bērna piesaistes. Piemēram, 2010.gadā veiktā pētījumā Lielbritānijā tika salīdzināti ilgtermiņa rezultāti zīdaiņiem, kuri ieslodzījuma vietā palika kopā ar mātēm, salīdzinot ar tiem, kuri zīdaiņa vecumā tika šķirti mātes ieslodzījuma dēļ. Bērniem, kuri dzīvoja kopā ar mātēm, bija mazāki trauksmes un nomāktas uzvedības rādītāji nekā no mātēm atdalītajiem zīdaiņiem, kas liecina par ilgtermiņa ieguvumiem, ja mātes un bērni uzturas kopā. Tomēr gan atsevišķi dzīvojošiem, gan kopīgi ar mātēm dzīvojošiem zīdaiņiem vēlāk pastāvēja risks agresīvas uzvedības problēmu attīstībai. Tādējādi tika secināts, ka zīdaiņus, kuri paliek kopā ar mātēm cietumā, joprojām var ietekmēt sarežģītās sociālās un psiholoģiskās grūtības, ar kurām saskaras daudzas no šīm ģimenēm, kad bērnam jāšķiras no mātes (Goshin, 2010). Pašlaik Anglijā un Velsā ir septiņas specializētas „Mātes un bērna nodaļas”, kur bērni līdz 18 mēnešu vecumam var palikt pie mātes. Tomēr vecums, līdz kuram bērni var palikt kopā ar māti ieslodzījumā, dažādās valstīs atšķiras (Snyder, Carlo, Mullins, 2002). 3 gadu vecums ir visizplatītākā vecuma robeža, kā tas ir arī Latvijā. Vienlaikus daļa sieviešu ieslodzījuma vietā nokļūst grūtniecības periodā, kas kopumā ieslodzījuma vietām liek ne vien nodrošināt īpašus apstākļus medicīnas pieejamības, pēcdzemdību aprūpes un specializētas vides nodrošināšanā, bet arī pilnveidot resocializācijas programmas, iekļaujot tajās ar ģimenes saišu un specifiski ar bērnu audzināšanu saistītus jautājumus un intervences programmas (Howell, 1992; McGowan & Blumenthal, 1978; Cassidy et.al., 2010; Arditti, Johnson, 2020) kas gan radikāli atšķiras dažādās Eiropas valstīs (Anis, Letournoau, Benzies, 2020).

Pieejamā informācija par notiesātām sievietēm-mātēm Latvijā ir vairāk statistiska vai aprakstoša, tā zinātniskā līmenī neatspoguļo šādu ģimenes saišu sociālpsiholoģiskos aspektus un psiholoģiskās grūtības, kas saistās ar spēju un motivāciju saglabāt un realizēt vecāka lomu,

neskatoties uz fiziskiem un psiholoģiskiem ierobežojumiem. Arī pasaulē galvenokārt pētīta vecāku ieslodzījuma ietekme uz bērnu attīstības dažādiem aspektiem – piesaisti, personību, pašvērtējumu, potenciāli deviantu uzvedību u.c. (Brooks-Gunn & Duncan, 1997; Slead, Baradon, Fonagy, 2013), mazāk uzmanības veltot vecāka lomas un izjūtas izzināšanai. Vienlaikus brīvības zaudēšanu sievietes-mātes ieslodzījumā min kā galveno pastāvīga distresa cēloni attiecībā uz vecāka lomas izjūtu un realizēšanu (Fletcher, Shaver, & Moon, 1993; Mignon, Ransferd, 2013; Beresford, Earle, Loucks, Pinkman, 2020), vienlaikus apliecinot arī citus subjektīvi zemus ar ģimenes saitēm saistītus mainīgos – piesaisti, saskarsmes stilu, audzināšanas stilu, brīvā laika pavadīšanas ieradumus, spēju un prasmi nodrošināt ģimenes finansiālās vajadzības, ticību nākotnei (Hamlyn & Becky, 2000; Lewis & Darren, 2000; Arditti, Few, 2008; Zhao, Cepeda, Chou, Valdez, 2020) u.c. Tikmēr atšķirīgos laika posmos un vietās ASV un Eiropā veiktos pētījumos tiek apstiprinātas nelabvēlīgas ilgtermiņa sekas bērniem, kuru mātes ir izcietušas brīvības atņemšanas sodus. Tie ietver antisociālu un kriminālu uzvedību, garīgās veselības problēmas, bezdarbu, mācību traucējumus, atkarību izraisošu vielu lietošanu u.c. mainīgos (Murray & Farrington, 2008; Zhao, Cepeda, Chou, Valdez, 2020).

Iļģuciema cietumā un Olaines cietuma Atklātajā nodaļā pētījuma veikšanas laikā kopumā atradās 245 ieslodzītās sievietes, no kurām vairums ir mātes dažādās tautību un bērnu vecuma grupās (IeVP, 2021). Iļģuciema cietuma Mātes un bērna nodaļā, kurā kopā ar mātēm uzturas mazgadīgi bērni līdz 3 gadu vecumam, pētījuma laikā atradās 16 notiesātās bērnu mātes un 19 bērni (IeVP, 2021). Daudzas no šīm sievietēm ir kļuvušas mātes, lai arī pašas to nav vēlējušās - lielākā daļa ieslodzīto sieviešu nāk no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm un tām trūkst zināšanu, ko nozīmē kļūt mātei, uzņemties vai saglabāt mātes lomu (ITA konsultants, Iļģuciema cietums, 2006; LSM, 2020), kas var ievērojami ietekmēt mātes pašefektivitātes un vecāka kompetences izjūtas rādītājus (Murray, 2010; Dolan et.al, 2019; Beresford, Earle, Loucks, Pinkman, 2020). Ievērojams skaits notiesāto sieviešu-māšu nonāk ieslodzījuma vietā atkārtoti, lielākoties mantisku noziegumu dēļ, kas saistīti ar nelabvēlīgu ekonomisko situāciju vai atkarību izraisošu vielu lietošanu vai tā recidīvu, pētījumos atklājot arī ļoti tiešu narkotiku vai alkohola ļaunprātīgas lietošanas saistību ar vilšanos savā kā bērnu vecāka lomā (Kilty & Dej, 2012; Beresford, Earle, Loucks, Pinkman, 2020, Henson, 2020).

Latvijā 2013. gadā akceptēja MK noteikumus Nr. 191. „Par Ieslodzīto resocializācijas ieviešanas procedūru”, kas noteica, ka katrai personai nonākot ieslodzījuma vietā, tiek veikts riska un vajadzību novērtējums (RVN) (Kamenska, Pūce un Laganovska, 2013), kurā atsevišķā sadaļā tiek novērtētas notiesātās personas attiecības ar ģimeni, t.sk. bērniem, kas var

norādīt uz notiesātās sievietes ģimeni kā resursu (atbalstošas attiecības, regulāra saskarsme, u.c. mainīgie) vai atkārtotas noziedzīgas rīcības risku (konfliktējošas attiecības vai attiecību pārrāvums, piemēram, vecāka aprūpes tiesību apturēšana vai pilnīga pārtraukšana par bērnu (-iem) u.c. mainīgie). Tādēļ viens no pirmajiem dokumentiem, ko aizpilda psihologs, sociālais darbinieks un vecākais inspektors/pedagogs ir RVN. Šie trīs speciālisti (bet tie var atšķirties) ir iesaistīti RVN izstrādāšanā, kas ietver arī resocializācijas plānu, kas tiek pārskatīts katru gadu un tajā iespējams norādīt ne tikai tādu ar ģimeni visnotaļ saistītu mainīgo kā potenciālas dzīvesvietas esamība pēc ieslodzījuma, nodarbinātības pieredze pirms ieslodzījuma un atkarību ārstēšana, bet fiksēt un novērot arī ģimenes saišu dinamiku, aktualizētu deficītu gadījumā novirzot notiesāto individuālam darbam ar psihologu (Idrissi, 2010). Vienlaikus ieslodzījuma vietu amatpersonas šī pētījuma izstrādes laikā neformāli norāda uz augstiem notiesāto pretestības rādītājiem darbam ar atbalsta personām, kas, visticamāk, saistīts ar zemiem uzticēšanās rādītājiem un antisociālām personībām raksturīgiem stereotipiem par palīdzošajām profesijām, kas kopumā var būt saistīts ar mazākām iespējām sniegt atbalstu ģimenes saišu stiprināšanā. Tāpat šīs iespējas ierobežo nepietiekamie ieslodzījuma vietās strādājošie resursi, piemēram, nespējot nodrošināt pietiekamu apjomu regulāru individuālo konsultāciju ar psihologiem (Mediņa, 2021).

Latvijas ieslodzījuma vietās notiesātām personām iespēja realizēt ģimenes saišu stiprināšanu neatšķiras no Eiropas, sevišķi tiekot pielīdzinātai Ziemeļeiropas valstīm, tomēr kā būtisks ierobežojums jāmin, piemēram, salīdzinoši zemie notiesāto finansiālie ienākumi vai pilnīga to neesamība pret proporcionāli dārgajām telefonsarunām, ko teorētiski notiesātie saziņā ar ģimeni var veikt katru dienu. Ieslodzījuma vietu amatpersonu novērojumi un kvalitatīvie dati no individuālām sarunām ar notiesātajām mātēm liecina, ka šādu saziņas veidu galvenokārt izvēlas mātes, kurām arī pirms ieslodzījuma bijušas ciešākas emocionālās saites ar bērnu (-iem) un/vai bērns ir vismaz agrīnā pusaudža vecumā (aptuveni no bērna 11 g.v.) kā arī tām, kuras ir iesaistījušās darba attiecībās ieslodzījuma vietā, gūstot regulārus ienākumus. Vienlaikus novērojumi aktualizē atšķirīgu notiesāto izpratni par gūto ienākumu prioritāru izlietojumu, kas lielā mērā attiecināms arī uz ģimenes saišu stiprināšanu, piemēram, izdarot izvēli izlietot gūtos ienākumus saziņai ar antisociāliem partneriem, draugiem un paziņām ģimenes un/vai bērnu vietā.

Vienlaikus Latvijā notiesātajām sievietēm, kuras soda izciešanas laikā nolēmušas iesaistīties atkarību mazināšanas programmā Olaines cietuma Atkarīgo centrā, iespējas tikties ar ģimeni un bērniem atšķiras gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Centrā Ģimenes dienas tiek organizētas 1 reizi mēnesī kā īslaicīgās tikšanās līdz 5 stundām, savukārt netiek nodrošinātas

ilglaicīgās tikšanās. Īslaicīgās tikšanās tiek organizētas speciāli pielāgotās telpās amatpersonu vizuālā uzraudzībā, nodrošinot kontrolēta fiziska kontakta iespēju (apskāvieni, sadošanās rokās, bērnu turēšana klēpī utml.) starp notiesāto sievieti un tuviniekiem. Tāpat telpas ir pielāgotas bērnu vajadzībām un interesēm, nodrošinot iespēju notiesātajai sievietei darboties kopā ar bērnu (zīmēt, līmēt, veidot, rotaļāties, gatavot ēdienu utml.).

Mūsdienu ārvalstu pētījumi liecina, ka lai resocializācijas pasākumi būtu pēc iespējas efektīvāki, tiem jābūt ieviestiem pēc brīvprātības principa un tos nevajadzētu noteikt kā obligātus pasākumus. Ja resocializācijas pasākumiem tiek piešķirts obligāts statuss, tie zaudē efektivitāti un savu nozīmi (Bullock & Bunce, 2018; Schinkel, 2015 kā minēts Idrisi, 2010, 4.lpp.). Tāpat tiek norādīts, ka piespiedu korekcijas metodes ir raksturīgas autoritatīvām sistēmām, nevis valstīm, kas balstās uz demokrātiskiem principiem. Īpaši ieslodzījumā esošajiem cilvēkiem ir jājūt, ka viņi ir pārmaiņu procesa noteicēji un ka viņi izvēlas, nevis tiek 'pārprogrammēti' veikt izmaiņas savā dzīvē (Crewe, 2009). Latvijas ieslodzījuma vietās resocializācijas programmu ietvaros šis princips lielākoties tiek ievērots (IeVP, 2018), pēc brīvprātības principa individuālās sarunās un tematiskās atbalsta un interešu grupās rosinot notiesātās sievietes veidot, uzturēt un/vai atjaunot ģimenes saites, t.sk. ar bērniem, tomēr jāuzsver, ka specifiskas programmas, kurās notiesātajiem vecākiem būtu iespējams psiholoģiski pārstrādāt tieši savu bērniecības vardarbības pieredzi un ar to potenciāli saistīto vecāka kompetences izjūtu, kā arī praktiskās un psiholoģiskās grūtības ģimenes saišu saglabāšanai, joprojām nav izstrādātas un netiek realizētas (IeVP, 2019). Kā izņēmums jāmin Olaines cietuma Atkarīgo centra sievietes nodaļā realizētā ilgtermiņa sadarbība ar sabiedriskā labuma biedrību „Ģimenes šūpulis”, kas specializējas patvēruma sniegšanā grūtībās nonākušām, vientuļām grūtniecēm, Atkarīgo centrā realizējot vispārīgājošas lekcijas-atbalsta grupas par vecāka lomu un ar to saistītām grūtībām, vienlaikus pēc dalībnieču iniciatīvas analizējot arī vardarbības pieredzi notiesāto sievietes pirmdzimtajā ģimenē un partnerattiecībās.

Iepriekš veiktos pētījumos pierādīts, ka māšu nošķiršana no bērniem ieslodzījuma dēļ rada papildu riskus un grūtības mātēm, t.sk. ciešanas un trauksmi (Shamai un Kochal 2008), vientuļību, depresiju un sāpes (Chambers 2009) un bailes zaudēt aizbildnību pār bērniem un uztraukumu par viņu aprūpi (Luke 2002). Notiesāto sievietes bērni arī saskaras ar paaugstinātu risku. Turney (2018) atklāja, ka ieslodzīto vecāku bērni ir pakļauti gandrīz piecas reizes lielākam atkarību izraisīšu vielu lietošanas riskam nekā bērni, kuriem nav šīs pieredzes. Turklāt ieslodzīto vecāku bērniem ir paaugstināts antisociālas uzvedības attīstības risks (Murray et al. 2012).

Eiropā un ASV iepriekšminētos riskus, t.sk. vecāku kompetences izjūtu pēdējās desmitgadēs veicina speciāli ieslodzītām personām izveidotās intervences programmās (Arditti, Johnson, 2020) gan mātēm, kuras ieslodzījumā atrodas kopā ar bērnu, gan tām, kuras saglabājušas un uztur kontaktu ar bērniem, kas pētījumos atzīts par visefektīvāko līdzekli ar ilgtermiņa iedarbību (Sleed, Baradon, Fonagy, 2013; Collica-Cox, Furst, 2020). Pētnieki ir atklājuši, ka ieslodzījuma vietās, kas nodrošina notiesātās mātes un bērna iespējas uzturēties ieslodzījumā kopā, novērtē iespēju zeikt bērna zīdīšanu (Senanayake et al. 2001), uztur un attīsta veselīgu piesaisti ar bērniem un izjūt vairāk pozitīvas emocijas pret sevi, piemēram, viņām ir augstāks pašnovērtējums un pārliecība par sevi (Carlson 2001).

Tā, piemēram, 15 nedēļu ilgs vecāku-bērnu mijiedarbības intervences programmas rezultāts uzrādīja ievērojamu pieaugumu uztvertā vecāku atbalsta, vecāku pašefektivitātes, empātijas u.c. rādītājos, savukārt ievērojami samazinājās bērnu un vecāku depresivitātes, emociju regulācijas grūtību, atkarīgas uzvedības, pašvērtējuma u.c. rādītāji (Thompson & Harm, 2009). Līdzīgā pētījumā par vecāku-bērnu mijiedarbību specializētas apmeklējumu programmas ietvaros, kurā pastiprināti tika pētītas tieši ieslodzītās mātes, ievērojamas izmaiņas tika fiksētas tādos mainīgajos kā mātes un bērna dusmas, miega kvalitāte, trauksme un uzmanības trūkuma izjūta (Snyder, Carlo et.al., 2008). Vienlaikus jautājums par nepieciešamību veicināt izpratni par ģimenes saišu nozīmi un vecāka kompetences izjūtas izkopšanu attiecināms arī uz notiesātajām, kuras pēc bērna piedzimšanas izvēlas nodot bērnu citu aprūpētāju apgādībā (tuvinieki, audžuvecāki, bērnu nami) vai pēc bērna noteikta vecuma sasniegšanas, kas dažādās valstīs ir atšķirīgs, ir spiestas to darīt (Shlafer, Poehlmann, Donelan-McCall, 2012). Neskatoties uz to, lielākā daļa šo sievietes saglabā mātes identitāti un iespēju robežās vēlas saglabāt saskarsmi ar bērniem (Murray & Farrington, 2008a;).

Bērnībā piedzīvota vardarbības pieredze sievietēm ieslodzījumā

Ar traumatisku notikumu indivīda bērnībā literatūrā saprot biedējošu, bīstamu vai vardarbīgu notikumu vai to kopumu, kas rada draudus bērna dzīvībai vai ķermeņa integritātei. Par traumatisku tiek uzskatīta arī bērna kā liecinieka loma traumatiskā notikumā vai to kopumā, kur tikusi apdraudēta bērna tuva cilvēka veselība vai dzīvība. Īpaši tiek uzsvērtā mazu bērnu traumatiska pieredze, liekot uzsvāru uz bērna drošības sajūtas saistību ar primāro aprūpes personu (Krug et al. 2002; Lupien et al. 2009; Shonkoff 2012; Shonkoff et al. 2012). Cilvēks tiek raksturots kā spējīgs izdzīvot arī sarežģītos apstākļos, adaptējoties fiziskā, psihiskā un sociālā līmenī, tomēr tieši traumatiski notikumi, bet sevišķi tie, kurus raksturo vardarbība pret bērnu, var tik būtiski ietekmēt iepriekšminētos mainīgos, sevišķi psihofizioloģiskos, ka tiek apdraudēta vai kavēta cilvēka spēja pēc traumas iegūšanas

pielāgoties reālām dzīves situācijām (Danese & McEwen, 2012; Miller, Chen & Parker, 2011; Taylor, Way & Seeman, 2011). Vienlaikus ir pierādīts, ka vardarbības pieredze bērnībā var izraisīt tādas paliekošas sekas kā suicidāla tieksme, depresivitāte, atkarību izraisošu vielu lietošana, emociju regulācijas traucējumi, bet tikai salīdzinoši nelielai daļai traumas piedzīvojušajiem ir vai būs iespēja saņemt adekvātu psiholoģisko atbalstu vai ārstēšanu (Sergentanis, Sakelladdis, et.al., 2014; Mihalopoulos et al. 2011, National Research Council and Institute of Medicine, 2009).

Pētījums par bērnībā gūtu nelabvēlīgu pieredzi veikts arī Latvijā (Velika, Pudule, Grīnberga, Sprinģe, Gobiņa, 2011), atklājot, ka 20.gadsimta 90.gados veiktie literatūras apskati apliecina, ka depresija, izolācijas sajūta un stigmatizācija, zema pašapziņa, zema pašcieņa, un atkarības vielu lietošana ir visbiežāk sastopamie ilgtermiņa efekti bērnu pakļaušanai jebkura veida vardarbībai un atstāšanai novārtā (Browne, Filkenhor, 1986), kas saskan ar mūsdienīgiem atzinumiem, kuros norādīts uz tiem pašiem efektiem, bet vēl ietver arī daudzus psihopatoģiskus traucējumus, kā, piemēram, pašnāvības mēģinājumus, paniku, disociatīvus traucējumus, posttraumatiska stresa traucējumus un asociālu uzvedību (Bensley et.al., 2000; Bellis & Thomas, 2003; Springer, Dheridan, Cuo, Carnes, 2007).

Jaunāks pētījums par vardarbību Latvijā veikts arī 2020.gadā (Stiprinot ģimenes, kopienas un attiecības: antropoloģiska pieeja vardarbības izpētē, 2020), kurā sniegta visaptveroša vardarbības jēdziena un pieredzes analīze mūsu sabiedrībā. Pētījuma rezultātos norādīts, ka attieksmi pret vardarbību būtiski ietekmē dzimums -70% sieviešu un 53% vīriešu atzīst, ka nav vardarbīgas personas. Sievietes arī biežāk norāda, ka iestājas pret vardarbību (79%, salīdzinot ar 67% vīriešu). Biežāk savu vardarbības potenciālu atzīst jaunieši. Puse (51%) no respondentiem vardarbību ģimenē neattaisno nekādā gadījumā, bet biežāk minētais attaisnojums ir aizstāvēšanās, upura provocējoša uzvedība, nepieciešamība sodīt un disciplinēt. Vardarbības attaisnošanā dominē ar attiecību prasmēm saistīti iemesli, kamēr ar vērtībām saistīti iemesli respondentiem nav bijuši būtiski, attaisnojot vardarbību. Lai gan pētījumā nav iekļautas notiesātas personas ieslodzījumā, iegūtie rezultāti liecina par ar vardarbību saistītām problēmām sabiedrībā kopumā, kuras daļa ir arī notiesātas personas. Atsevišķi pētījumi par bērnībā piedzīvotu vardarbību sievietēm ieslodzījumā līdz šim nav veikti.

Vienā no visaptverošākajiem nelabvēlīgās bērnības pieredzes (*adverse childhood experiences*) pētījumiem (Felitti et al., 1998) atklāja, ka vardarbība, nolaidība un haotiska mājas vide bērnībā ir saistīta ar dažādiem negatīviem rezultātiem pieaugušā vecumā. (Dong et al., 2004; Dube et al., 2002; Whitfield, Dube un Felitti, 2003). Ievērojama daļa cietumā esošo

pieaugušo nāk no šāda veida vides un ir piedzīvojuši smagas bērnības traumas (Zlotnick, 1997; Friestard, Ase-Bente, Kjelsberg, 2012; Ford et.al., 2019; Johnes, Worthen, 2020), institucionālu aprūpi bērnībā un iepriekšēju seksuālu vardarbību (Clements-Nolle, Wolden, Bargmann-Losche, 2009; Prison Reform Trust, 2012;). Tāpēc nav pārsteidzoši, ka daudzas ieslodzītās mātes tiek iekļautas riska grupā nepārstrādātu psiholoģisko traumu dēļ, t.sk. attiecinot viņu pieredzi uz iespējām veidot drošu piesaisti ar saviem bērniem (Borelli, Goshin, Joestl, Clark un Byrne, 2010). Tāpat daudziem ieslodzītajiem ir grūtības arī pieaugušā vecumā mentāli izvērtēt piesaistes deficītus ar saviem vecākiem (Levinson & Fonagy, 2004) un izpratni par attiecībām ar saviem bērniem (Baradon, Fonagy, Bland, Lenards un Slead, 2008). Tiek uzskatīts, ka spēja izprast un analizēt pieredzi pirmdzimtajā ģimenē ir svarīga piesaistes modeļu veiksmīgā pārmantošanā (Fonagy & Target, 2005; Slade, Grienemberger, Bernbach, Levy un Locker, 2005) un šīs vecāku prasmes deficīts ir saistīts ar dažādiem riskiem bērna nākotnē (Sharp & Fonagy, 2008).

Kā atsevišķa grupa pētītas arī notiesātās sievietes, kuru noziedzīgais nodarījums un ieslodzījums visbiežāk ir saistīts ar šo sieviešu ilgtermiņa vardarbības pieredzi bērnībā (Bowles, DeHart, & Webb 2012; Grella et al., 2005; Jones et al., 2017; McClellan et al., 1997; McDaniels-Wilson & Belknap, 2008; Owen, 1998; Sharp, 2014). Lielākā daļa ieslodzīto sieviešu, kas liecina par šādu nelabvēlīgu bērnības pieredzi, t.sk. vardarbību, pamešanu novārtā un augšanu haotiskā mājas vidē, pieaugušā vecumā uzrāda arī garīgās veselības problēmas (piemēram, posttraumatiskā stresa traucējumus, depresiju u.c.). (Jones et al., 2017; Lynch et al., 2017), un antisociālu vai kriminālu uzvedību, piemēram, atkarību izraisošu vielu lietošanu un/vai tirdzniecību (Bowles et al., 2012; Jones et al., 2017; Mair et al., 2012; Radatz & Wright, 2017; Salisbury & Van Voorhis, 2009; Sharp et al., 2012). Turklāt daudzi pētījumi liecina, ka ieslodzītajām sievietēm, salīdzinot ar brīvībā esošajām, ir daudz lielāka iespēja iesaistīties vardarbīgās partnerattiecībās (Bloom et al., 2003; DeHart, 2008; Radatz & Wright, 2017).

Bērnībā pieredzētas vardarbības saistību ar dažādiem mainīgajiem pieaugušā vecumā tieši ieslodzīto vidū pēdējo divdesmit gadu laikā pētījuši vairāku valstu zinātnieki. Sākotnējie pētījumi skāra galvenokārt ietekmi uz personības traucējumiem (Altintas & Bilici, 2017), suicidālu uzvedību (Zhang & zheng, 2018), atkarību izraisošu vielu lietošanu un tās recidīvu (Cuomo, Sarchiapone, Giannantonio, Mancini, Roy; 2009), antisociālu un kriminālu uzvedību (Cima, Smeets, Jelicic; 2008) un kriminālas uzvedības recidīvu (Wright, Salisbury; 2007). Vienlaikus tikusi pierādīta hipotēze par saistību starp lielāko daļu šo mainīgo - trauma pieaugušā vecumā, pēctraumatiskā stresa traucējumi (PTSS) un emociju regulācijas grūtības ir

saistītas ar bērnības traumatiskajiem notikumiem, t.sk. vardarbības pieredzi un vēlāku noziedzīgu rīcību (Karatzias, Power, Woolston, et.al. 2017).

Bērnībā piedzīvotas vardarbības saistība ar vecāku kompetences izjūtu

Vecāku kompetences izjūta saistībā ar bērnībā piedzīvotu vardarbību galvenokārt pētīta kopējā bērnībā piedzīvotas vardarbības seku aspektā. Salīdzinoši maz pētījumi saistīti ar specifisku intervenču izveidi vai iedarbības analīzi, pievēršoties tieši vecāku kompetences izjūtai (DiLillo, Tremblay, Peterson, 2000; Schuetce, Eiden, 2005), tomēr tajos balstītās atziņas norāda, ka bērnības traumatiskā pieredze ir saistīta ar vecāka lomu vardarbību piedzīvojušās personas nākotnē (Hugill, Berry, Fletcher, 2017), apskatot tādas ar vecāka lomu saistītos mainīgos kā vecāku stress, vecāku stresa pārvarēšanas stratēģijas, vecāku agresivitāte u.c.

Ir pierādīts, ka bērnu fiziskajai un seksuālajai vardarbībai bērnībā ir negatīvas ilgtermiņa sekas veselībai, tostarp psihisku traucējumu attīstība (MacMillan et al., 2001; Mullen, Martin, Romans, & Herbison, 1996; Widom, 1999) un augsti prognozējošie alkohola un narkotiku lietošanas rādītāji (Langeland & Hartgers, 1998; Libby et al., 2004). Zinātniskā literatūra liecina par bērnībā piedzīvotas vardarbības ietekmi uz sociālajām sekām, piemēram, vēlāku no vardarbības cietušo uzvedību un attieksmi vecāku lomā (Alexander, Teti, & Anderson, 2000; Banyard, 1997; Banyard, Williams, & Siegel, 2003; Zuravin & Fontanella, 1999). Pētījumos aptaujāto vecāku rezultāti arī liecina, ka vecāku loma ir saistīta ar bērnībā piedzīvotas vardarbības kā attieksmes un uzvedības modeļa pārmantošanu paaudzēs (Cappell & Heiner, 1990; Newcomb & Locke, 2001; Simons, Whitbeck, Conger un Chyi-In, 1991).

Visaptverošs ilgtermiņa pētījums, izmantojot iepriekš veiktus 55 unikālus empīriskus pētījumus ar sievietēm, par pāra funkcionēšanas un vecāku lomas saistību ar vecāku bērnībā piedzīvotu seksuālu vardarbību (SV) norisinājās ASV laika posmā no 2001-2018.gadam, apstiprinot vairākas hipotēzes: SV upuri uzrādīja augstākus nedrošas piesaistes rādītājus partnerattiecībās; SV upuri retāk dibina oficiāli reģistrētas ģimenes un uzrāda biežākus laulību šķiršanas rādītājus; SV upuriem salīdzinājumā ar vecākiem bez SV pieredzes ir augstāki rādītāji atšķirīgā attieksmē pret saviem bērniem; SV upuriem ir zemāki iesaistīšanās vecāka lomā rādītāji; SV upuriem ir augstāki seksuālās vardarbības riska prognozējošie rādītāji pieaugušā vecumā (MacIntosh, Menard, 2019). Kopš šī pirmā visaptverošā pārskata pieaudzis un attīstījies zinātniskās izpētes metodiskos klāsts, kā arī atsevišķos pētījumos iekļautas seksuālo vardarbību piedzīvojušie vīrieši. Pētnieki norāda, ka sarežģītāka statistiskā modelēšana ļāvusi labāk izprast saistību starp seksuālas vardarbības pieredzi bērnībā un vēlāk starppersonu attiecībām un vecāku audzināšanas stiliem.

Līdzīgi atsevišķā pētījumā ar sieviešu izlasi ASV pētnieku grupa veica pētījumu par bērnībā piedzīvotu seksuālu vardarbību un depresijas kā seku saistību ar sievietes vecāka kompetences izjūtu (Zuravin, Fontanella, 1999). Līdzīgā pētījumā rezultātos tika uzsvērts, ka paaugstināta riska vecāku vidū (respondenti no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm ar vienu vai vairākiem mainīgajiem, tādiem, kā vecāku atkarību izraisošu vielu lietošana, vardarbība, likumpārkāpumi, psihiskas saslimšanas u.c.), sevišķi sieviešu izlasē, iezīmējas skaidras tendences sniegt zemāku vecāka kompetences izjūtas pašvērtējumu, ja vecāki uzrāda augstus bērnībā piedzīvotās seksuālās vardarbības pieredzes rādītājus. Tomēr pētījumā iegūto rezultātu ietekme prasījusi turpmākus pētījumus (Pazdera, McWey, Mullis, Carbonel, 2012).

Apskatot teorētiskās daļas informāciju, secināms, ka vecākiem, kuri bērnībā piedzīvojuši nelabvēlīgu attieksmi, ir lielāks risks savā kā vecāku kompetences izjūtā zemāk vērtēt apmierinātību efektivitāti vecāka lomā.

Pētījumā tiek izvirzīti šādi jautājumi:

1. Vai pastāv *atspoguļotība* vecāku kompetences izjūtas rādītājos un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājos notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā?
2. Vai pastāv *saistība* starp vecāku kompetences izjūtas rādītājiem un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājiem notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā?

METODE

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā tika iesaistītas Latvijā dzīvojošas sievietes ar bērnu vecumā līdz 3 gadiem. Pētījumā kopumā piedalījās 324 respondentes (N=324), izdalot divas grupas: 1) 54 (n=54) notiesātas sievietes ieslodzījumā; 2) 270 (n=270) sievietes brīvībā. Respondentu vidējais vecums ir 29,06 gadi (SD=3,6) sievietēm ieslodzījumā un 31,69 gadi (SD=4,2) sievietēm brīvībā. Dati tika ievākti klātienē.

Instrumentārijs

Vecāku kompetences izjūtas skala (*Parenting Sense of Competence Scale, (PSOC)*, Johnston & Mash, 1989). Latvijā adaptējuši Skreitule-Pikše, I. un Sebre, S., 2008. Skalu veido 16 izteikti apgalvojumi. Respondentu atbildes tiek sniegtas 6 punktu Likerta skalā. Skalā ir divas apakšskalas: *Apmierinātības* apakšskala, kas ļauj novērtēt apmierinātību ar vecāku lomu, un *Efektivitātes* apakšskala, kas atspoguļo vecāku priekšstatus par savu efektivitāti vecāku lomā. *Apmierinātības* apakšskalu veido 9 apgalvojumi. *Efektivitātes* apakšskalu veido 7 apgalvojumi, punkti šajā skalā jāskaita apgrieztā secībā. Summējot *Apmierinātības* un *Efektivitātes* apakšskalās iegūtos punktus, iegūst kopējo Vecāku kompetences izjūtas rādītāju. Augstāki rādītāji norāda uz augstāku vecāku kompetences izjūtu.

Respondentēm ieslodzījumā tika izmantota modificēta aptauja, lai to pielāgotu gan sievietēm-mātēm ieslodzījumā, kuru saskarsme ar bērniem ikdienā ir ierobežota, bet kuras uztur pastāvīgu kontaktu ar bērniem sarakstoties, sazvānoties un/vai tiekoties IeVP organizētajās īslaicīgajās vai ilglaicīgās tikšanās reizēs un/vai Ģimenes dienās, gan sievietēm-mātēm ieslodzījumā, kuras dzīvo kopā ar bērniem ieslodzījumā. Attiecīgi šī pētījuma aptauja sastāv no 12 jautājumiem.

Bērības traumas aptauja (*Childhood Trauma Questionnaire (CTQ)*, Bernstein & Fink, 1995). Latvijā adaptējuši: Sebre, S., Ļebedeva, L., & Trapenciere, I., 2004. Aptauju veido 37 jautājumi. Tā mēra piedzīvotu vardarbības pieredzi bērnībā. Aptaujā ir 5 apakšskalas: pozitīvas attiecības ģimenē (1.-9. pants), fiziska vardarbība ģimenē (10.-19. pants), emocionālā vardarbība ģimenē (20.-27. pants), seksuāla vardarbība ģimenē (28.-32. pants) un novārtā pamešana (33.-37. pants). Respondentu atbildes tiek sniegtas 5 punktu Likerta skalā. Punkti tiek summēti katrā apakšskalā.

Pētījuma procedūra

Pētījumā tika izmantota Aptaujas metode - paš aizpildāmu divu papīra anketu komplekts. Anketēšanas procedūra notika individuāli, aptaujājot notiesātās sievietes Iļģuciemā, Olaines cietumā, Olaines cietuma Atklātajā cietumā un Olaines cietuma Atkarīgo centrā. Iespējama atbalsta (piemēram, jautājuma paskaidrošanai) sniegšanai tika nodrošināta ieslodzījuma vietas psihologa klātesamība. Anketas tika ievāktas aizlīmētās aploksnēs, speciāli tam paredzētā aptaujas anketu kastē, nodrošinot respondentu sniegto atbilžu anonimitāti un konfidencialitāti. Vienlaikus, ņemot vērā ieslodzījumā esošo sieviešu kā izlases specifiskās pazīmes (piemēram, ierobežotais respondentu skaits, uztveres īpatnības, uzmanības noturība, izglītība, vides ietekme u.c.) un līdz ar to potenciālo iespēju ievākt nepilnīgi aizpildītas un tālāk neizmantojamas anketas, sadarbībā ar ieslodzījuma vietu psihologiem tika pielietota aizpildīto anketu kvalitātes kritērija pārbaude (atzīmētas atbildes uz visiem anketas jautājumiem atbilžu sadaļā), saglabājot respondentu sniegto atbilžu anonimitāti uz konkrētiem jautājumiem. Salīdzinošajā grupā sievietes brīvībā tika aptaujātas divās pirmsskolas izglītības iestādēs ar lielāko bērnu skaitu Latvijā (Mārupes novads, Stopiņu novads) un trīs ģimenes ārstu-pediatru prakses vietās (Rīgā un Ogrē), lai nodrošinātu nepieciešamo izlases apjomu saskaņā ar izvirzītajiem pētījuma kritērijiem (mātes ar bērniem līdz 3 g.v.).

Pirms aptauju aizpildīšanas respondentēm tika sniegta informācija par pētījuma tēmu, mērķi, tā nozīmi un konfidencialitāti, kā arī par to, ka aptaujās netiks norādīti personas dati, tās būs anonīmas, šifrētas un tiks izmantotas apkopotā veidā. Pētījuma datu apstrādei respondenti tika šifrēti datorizētā apstrādē, iegūtie dati tika apkopoti, kodēti un analizēti, izmantojot SPSS 22.0 programmu.

REZULTĀTI

Lai noskaidrotu izmantoto instrumentu ticamību, sākotnēji tika aprēķināti Vecāku kompetences izjūtas skalas (*Parenting Sense of Competence Scale, (PSOC)*, Johnston & Mash, 1989) un Bērnības traumas aptaujas (*Childhood Trauma Questionnaire (CTQ)*, Bernstein & Fink, 1995) iekšējās saskaņotības rādītāji (Kronbaha alfas koeficienti).

Kronbaha alfas rādītāji *Vecāku kompetences izjūtas skalā* variē robežās no 0,84 līdz 0,93, norādot uz augstu iekšējo saskaņotību. Savukārt *Bērnības traumas aptaujā* Kronbaha alfas rādītāji kopumā variē robežās no 0,72 līdz 0,96, izņemot Seksuālās vardarbības skalu, kur Brīvībā dzīvojošu sieviešu izlasē Kronbaha alfa ir 0,44, kas norāda uz vāju ticamību. Attiecīgi analizējot dotās skalas konkrētajā grupā, rezultāti ir skatāmi tikai tendences līmenī. Zemos Kronbaha alfas rādītājus, iespējams, var skaidrot ar apakšskalas specifiku, kas apskata ļoti jūtīgu tēmu. Četras Bērnības traumas aptaujas negatīvās bērnības pieredzes apakšskalas tika apvienotas vienā jaunā mainīgajā – nelabvēlīga bērnības pieredze ($\alpha=0,94$ sievietēm ieslodzījumā, $\alpha=0,86$ sievietēm brīvībā).

Analizējot pētījuma ietvaros izmantoto aptauju iekšējās saskaņotības rādītājus, var secināt, ka dati ir ticami un tos var izmantot pētījumā.

Lai noskaidrotu atbilstību normālam sadalījumam, tika izmantots Šapiro-Vilka tests (W). Rezultātu aprakstošās statistikas rādītāji - vidējās aritmētiskās vērtības (M) un standarta novirzes (SD) ir apkopotas tabulā (skat. 1. tabulu).

1.tabula

Iekšējās saskaņotības un aprakstošās statistikas rādītāji brīvībā dzīvojošo un ieslodzījumā esošo sieviešu Vecāku kompetences izjūtas skalas un Bērnības traumas aptaujas rezultātiem (N=324)

	<i>Ieslodzījumā esošas sievietes (n=54)</i>				<i>Brīvībā dzīvojošas sievietes (n=270)</i>			
	M	SD	α	W	M	SD	α	W
<i>Vecāku kompetences izjūta</i>	36,59	1,17	0,96	0,95*	41,76	1,12	0,95	0,93***
Apmierinātība	15,36	1,27	0,84	0,94**	17,05	1,18	0,92	0,91***
Efektivitāte	21,24	1,22	0,87	0,93**	24,26	1,11	0,93	0,95***
<i>CTQ</i>	51,26	0,39	0,75	0,87***	45,57	0,33	0,79	0,89***
CTQ_pozitīva pieredze	15,45	1,13	0,96	0,92***	12,13	0,83	0,93	0,94***
CTQ_nelabvēlīga pieredze	11,13	0,66	0,86	0,90***	18,74	0,48	0,94	0,89***
CTQ_fiziska vardarbība	7,26	0,60	0,89	0,77***	4,25	0,53	0,80	0,81***
CTQ_emocionāla vardarbība	17,42	1,06	0,89	0,96*	10,45	0,76	0,72	0,97***
CTQ_seksuāla vardarbība	36,59	0,06	0,85	0,76***	41,76	0,34	0,44	0,84***
CTQ_novārtā pamešana	15,36	0,92	0,83	0,95*	17,05	0,87	0,79	0,84***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Lai atbildētu uz pirmo pētījuma jautājumu, vai pastāv atšķirības vecāku kompetences izjūtas rādītājos un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājos notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā, tika izmantots Manna-Vitneja U tests (skat. 2. tabulu).

2.tabula

Atšķirību noteikšana Vecāku kompetences izjūtas skalas un Bērnības traumas aptaujas rādītājos ieslodzījumā esošo un brīvībā dzīvojošo sieviešu starpā (N=324)

Aptauja, skala	Ieslodzījumā esošas sievietes (n=54)		Brīvībā dzīvojošas sievietes (n=270)		U
	M	SD	M	SD	
Vecāku kompetences izjūta	36,59	11,14	41,76	14,08	5253,00**
Apmierinātība	15,36	5,88	17,05	7,63	5245,00*
Efektivitāte	21,24	7,28	24,26	8,29	5178,50*
CTQ_nelabvēlīga pieredze	51,26	18,44	45,57	10,16	4782,50**
CTQ_fiziska vardarbība	15,45	8,09	12,13	6,46	3702,00**
CTQ_emocionāla vardarbība	11,13	3,82	18,74	5,09	3163,00***
CTQ_seksuāla vardarbība	7,26	2,89	4,25	2,13	3687,00**
CTQ_novārtā pamešana	17,42	5,76	10,45	3,28	3221,50***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Analizējot iegūtos rezultātus, var secināt, ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības Vecāku kompetences izjūtas ($U=5253,00$, $p < 0,01$) kopējā skalā, kā arī apmierinātības ($U=5245,00$, $p < 0,05$) un efektivitātes ($U=5178,50$, $p < 0,05$) apakšskalās starp rādītājiem ieslodzījumā esošo sieviešu un brīvībā dzīvojošo sieviešu grupās, kur brīvībā dzīvojošo sieviešu izlase uzrāda statistiski nozīmīgi augstākus rezultātus nekā ieslodzījumā esošo sieviešu izlase.

Iegūtie rezultāti kopējā izlasē uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības starp norādītajiem rezultātiem ieslodzījumā esošo sieviešu un brīvībā dzīvojošo sieviešu grupās un respondentu norādīto bērnībā iegūto nelabvēlīgo pieredzi ($U=4782,50$, $p < 0,01$), piedzīvoto fizisko vardarbību ($U = 3702,00$, $p < 0,01$), seksuālo vardarbību ($U = 3687,00$, $p < 0,01$) un novārtā pamešanu ($U = 3221,50$, $p < 0,001$), kuros ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē norādīti augstāki rādītāji nekā brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē. Statistiski nozīmīgas atšķirības norādītas arī emocionālās vardarbības apakšskalā starp ieslodzījumā esošo sieviešu un brīvībā dzīvojošo sieviešu grupām, kur brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē norādīti augstāki rādītāji ($U=3163,00$, $p < 0,001$) nekā ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē.

Aplūkojot aprakstošās statistikas rādītājus pētījuma izlases ietvaros, redzams, ka Vecāku kompetences izjūtas un Bērnības traumas aptaujas datu empīriskie rādītāji neatbilst normālam sadalījumam. Lai atbildētu uz otro pētījuma jautājumu, vai pastāv saistība starp vecāku kompetences izjūtas rādītājiem un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājiem

notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā, tika izmantots Spīrmena rangu korelācijas koeficients (r_s), (skat. 3. un 4. tabulas).

3.tabula

Vecāku kompetences izjūtas skalas un Bērnības traumas aptaujas Spīrmena korelācijas rādītāji Ieslodzījumā esošām sievietēm (n=54)

<i>VKI / CTQ nelabvēlīga pieredze</i>	CTQ kopējie	Fiziska vardarbība	Emocionāla vardarbība	Seksuāla vardarbība	Pamešana novārtā
VKI kopējie	-0,43**	-0,46**	-0,19**	-0,21**	-0,12*
Apmierinātība	-0,22**	-0,32*	-0,16*	-0,26**	-0,14*
Efektivitāte	-0,21**	-0,24*	-0,12*	-0,24**	-0,18*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rezultāti norāda, ka ieslodzījumā esošo sieviešu grupā Vecāku kompetences izjūtas skalas rādītāji statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar visiem BTQ Nelabvēlīgas bērnības pieredzes rādītājiem ($r_s = -0,43^{**}$; $p < 0,01$). Tas ļauj secināt, ka sievietes ieslodzījumā, kuras uzrādīja augstākus fiziskas, emocionālas un seksuālas vardarbības pieredzes, kā arī pamešanas novārtā rādītājus, ir mazāk apmierinātas ar vecāku lomu un jūtas mazāk efektīvas vecāku lomā.

4.tabula

Vecāku kompetences izjūtas skalas un Bērnības traumas aptaujas Spīrmena korelācijas rādītāji brīvībā dzīvojošām sievietēm (n=270)

<i>VKI / CTQ nelabvēlīga pieredze</i>	CTQ kopējie	Fiziska vardarbība	Emocionāla vardarbība	Seksuāla vardarbība	Pamešana novārtā
VKI kopējie	-0,62**	-0,25**	-0,32**	-0,13*	0,02
Apmierinātība	-0,36**	-0,12*	-0,18*	-0,24**	0,04
Efektivitāte	-0,26**	-0,14*	-0,32*	-0,22**	0,11

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rezultāti norāda, ka arī brīvībā dzīvojošo sieviešu grupā Vecāku kompetences izjūtas skalas rādītāji statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar BTQ Nelabvēlīgas bērnības pieredzes rādītājiem ($r_s = -0,62^{**}$; $p < 0,01$), izņemot pamešanu novārtā. Tas ļauj secināt, ka arī brīvībā dzīvojošās sievietes, kuras uzrādīja augstākus fiziskas, emocionālas un seksuālas vardarbības pieredzes rādītājus, ir mazāk apmierinātas ar vecāku lomu un jūtas mazāk efektīvas vecāku lomā.

DISKUSIJA

Maģistra darba mērķis bija noskaidrot, vai pastāv atšķirības vecāku kompetences izjūtā un bērnībā piedzīvotas vardarbības pašvērtējumā, kā arī vai pastāv saistības starp šiem mainīgajiem ieslodzījumā esošām sievietēm un brīvībā dzīvojošām sievietēm. Pētījumā tika izvirzīti divi jautājumi: 1. Vai pastāv atšķirības vecāku kompetences izjūtas rādītājos un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājos notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā? 2. Vai pastāv saistība starp vecāku kompetences izjūtas rādītājiem un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājiem notiesātām sievietēm ieslodzījumā un sievietēm brīvībā?

Šajā pētījumā iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp sievietēm ieslodzījumā un brīvībā dzīvojošām sievietēm Vecāku kompetences izjūtas skalas un bērnībā iegūtas nelabvēlīgas pieredzes rādītājos. Augstāki vidējie rādītāji konstatēti brīvībā dzīvojošo sieviešu grupā Vecāku kompetences izjūtas kopējā skalā, kā arī Apmierinātības un Efektivitātes apakšskalās. Tas nozīmē, ka brīvībā dzīvojošās sievietes izjūt lielāku gandarījumu un apmierinātību, pildot savu vecāka lomu, nekā sievietes ieslodzījumā, uz ko norāda Apmierinātības apakšskalās rādītāji, kā arī lielāku pārliecību par savām spējām organizēt un veikt ar bērnu audzināšanu saistītos uzdevumus, uz ko norāda atšķirīgie Efektivitātes apakšskalās rādītāji. Statistiski nozīmīgās atšķirības Apmierinātības un Efektivitātes apakšskalās, visticamāk, skaidrojamas ar notiesāto sieviešu ierobežotajām iespējām vecāka lomā, kas saistītas ar ieslodzījumu – nošķirtību no ģimenes un bērniem, ierobežotu saskarsmi, nepietiekamus resursus pilnvērtīgai bērna audzināšanai u.c. To var skaidrot arī ar sieviešu ieslodzījumā bieži vien nepietiekamo pozitīvas ģimenes un attiecību pieredzi, t.sk. piedzīvotu vardarbības pieredzi, trauksmainu piesaisti un ierobežoto dzīves prasmju apjomu vecāku-bērnu pilnvērtīgu attiecību uzturēšanā. Jāuzsver, ka statistiski nozīmīgās atšķirības šī pētījuma mainīgajos starp sievietēm ieslodzījumā un brīvībā dzīvojošām sievietēm ir pretrunā ar pētījumos minētajiem augstajiem psiholoģiskās aizsardzības mehānismu rādītājiem sievietēm ieslodzījumā (Mignon, Ransford, 2012), kas var likt noliegt realitāti, uzdodot vēlamu par esošo, lai tolerētu deprivācijas un ar nepietiekamu vecāka lomas izpildi saistītās jūtas (Melander, 2020).

Vienlaikus jāuzsver, ka šajā pētījumā ierobežotās sieviešu ieslodzījumā izlases dēļ respondentes netika dalītas apakšgrupās pēc saskarsmes veida un intensitātes ar bērniem (dzīvošana kopā ar bērnu ieslodzījumā vai sistemātiska īslaicīga tikšanās), kas, kā apskatīts šī pētījuma teorētiskajā daļā, ievērojami atšķiras un ir uzskatāms par šī pētījuma ierobežojumu. Dalījums apakšgrupās rosinātu prognozēt, ka biežāka saskarsme ar bērnu varētu būt saistīta ar

atšķirīgiem Vecāku kompetences izjūtas rādītājiem. Iepriekš veiktos pētījumos norādīts, ka notiesātās mātes, kuras ieslodzījumā atrodas kopā ar bērniem, uzrāda augstus ambivalentu jūtu rādītājus (Golden, 2013), kas galvenokārt skaidrojams ar prieku par iespēju būt pastāvīgā saskarsmē ar bērnu, vienlaikus izjūtot pastāvīgu vainas izjūtu par ierobežotajiem apstākļiem un bērna veselīgai attīstībai nepiemērotu vidi (Phillips, Harm, 2018), kā arī arvien tuvojošos termiņu bērna nošķiršanai no mātes, ja sievietei turpinās soda izciešana (Charles, Muentner, Kjellstrandt, 2019). Iepriekšminētais var, iespējams, rosināt māti savu apmierinātību novērtēt zemāk nekā gaidīts/novērots.

Statistiski nozīmīgas atšķirības Bērnības traumu aptaujā bērībā piedzīvotās vardarbības rādītājos starp sievietēm ieslodzījumā un brīvībā dzīvojošām sievietēm ir vērojamas gandrīz visās apakšskālās, kur fiziskās un seksuālās vardarbības, kā arī pamešanas novārtā pieredzē sievietēm ieslodzījumā uzrādās agstāki rezultāti. Tas saskan ar iepriekš veiktiem pētījumiem par raksturīgu vardarbības pieredzi ieslodzījumā esošo sieviešu izlasēs (Howard, Karatzias, Power, Mahoney, 2017). Tomēr seksuālās vardarbības rādītāji skatāmi drīzāk tendenču līmenī, jo brīvībā esošo sieviešu izlasē skalai ir vāji iekšējās saskaņotības rādītāji, kas var būt saistīts ar tēmas jūtīgumu. Vienlaikus interesanti novērot, ka Emocionālās vardarbības skalā augstāki rādītāji ir brīvībā dzīvojošām sievietēm, ko var, iespējams, skaidrot gan ar pēdējās desmitgadēs intensīvo sabiedrības izglītošanu par vardarbību kā psiholoģisku konstrukt un vardarbības prevenciju, kā arī augsto vardarbības pret sievietēm un bērniem Latvijā līmeni, ko uzrādījis nesen veikts pētījums (UNICEF, 2020), gan notiesāto sieviešu kā specifiskas grupas priekšstatiem un ierobežoto izpratni par emocionālo vardarbību kā atsevišķi nodalāmu konstrukt, proti, nepietiekamu vai neadekvātu tās novērtēšanu, gan šai sieviešu grupai iepriekš pieminēto raksturīgo vardarbības pieredzi ģimenē, kurā dominē fiziska vardarbība (Howard, Karatzias, Power, Mahoney, 2017).

Saskaņā ar iepriekš veiktiem pētījumiem, bērībā piedzīvota vardarbība ietekmē indivīda vecāka kompetences izjūtu (Nunes & Nunes, 2017). Šī pētījuma rezultāti to apstiprina, norādot, ka statistiski nozīmīgas sakarības starp Vecāku kompetences izjūtas skalas un Bērnības traumas aptaujas rādītājiem pastāv gan ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē, gan brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē. Rezultāti norāda, ka ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē Vecāku kompetences izjūtas skalas rādītāji statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar visiem Bērnības traumas aptaujas Nelabvēlīgās bērības pieredzes rādītājiem. Tas ļauj secināt, ka sievietes ieslodzījumā, kuras pašvērtējumā uzrādīja augstāku fiziskas, emocionālas un seksuālas vardarbības pieredzi, kā arī pamešanas novārtā pieredzi, ir mazāk apmierinātas ar savu kā vecāka lomu un jūtas mazāk efektīvas tajā. Līdzīgi rezultāti šī pētījuma mainīgo

sakarībās, proti, statistiski nozīmīga negatīva korelācija uzrādās arī brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē, tomēr sakarība starp Vecāku kompetences izjūtas skalas rādītājiem un pamešanu novārtā neuzrādās, kas kā atšķirība starp šī pētījuma izlasēm, iespējams, skaidrojama ar salīdzinoši zemākiem pamešanas novārtā vidējiem rādītājiem brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē.

Kopumā jāsecina, ka iegūtie rezultāti saskan ar iepriekš veiktiem pētījumiem, kuros secināts, ka bērnībā piedzīvota vardarbība vecākiem var traucēt veidot pilnvērtīgas attiecības ar saviem bērniem un attiecīgi izjust sevi kā labu vecāku (Savage, Tarabulsy, Pearson, Collin-Vezina, Gagne, 2019), vienlaikus literatūrā norādot arī uz pretēju tendenci, proti – negatīva un/vai traumatiska pieredze bērnībā pirmdzimtajā ģimenē pietiekamu psihisko un fizisko resursu apstākļos var rosināt vecākus ar saviem bērniem veidot labākas attiecības (Bailey, DeOliveira, Wolfe, Evans, Hartwick, 2012).

Šī pētījuma dati apstiprina zinātniskajā literatūrā gūtās atziņas, ka vecāku kompetences izjūta un bērnībā piedzīvota vardarbība ir saistīti kā konstruktīvi un var ietekmēt vecāku, sevišķi ieslodzījumā esošo vecāku, dzīvi psiholoģiskā un sociālā līmenī (Hugill, Berry, Fletcher, 2017), un ir svarīgi faktori, kas jāņem vērā juridiskā psihologa darbā, īpaši veicot darbu resocializācijas programmās, kurās tiek aktualizēta notiesāto personu kā bērnu vecāku loma.

Analizējot iespējamus pētījuma ierobežojumus, svarīgi pieminēt, ka šī pētījuma rezultāti interpretējami ļoti piesardzīgi, izslēdzot jebkādus secinājumus par atradumu klīnisko pamatotību, jo pētījumā tika izmantotas tikai pašnovērtējuma metodes. Iegūtie pētījuma rezultāti ir attiecināmi tikai uz konkrēto izlasi, tādēļ būtu lietderīgi iekļaut izlasē vairāk respondentu, t.sk. abu dzimumu grupās, lai pētījuma dati būtu reprezentatīvi Latvijas kopējai ieslodzījumā esošo vecāku populācijai. Iespējams, ka turpmāko pētījumu veikšanā šajā pētāmo kategorijā būtu iespējams veikt starptautiskus pētījumus, piemēram, Baltijas valstu robežās, kas ļautu paaugstināt rezultātu interpretācijas ticamību. Lai gan notiesāto sieviešu izlase uzskatāma par reprezentatīvu, respondenšu grupa pēc apjoma nav pietiekoši liela, ko, iespējams, mainītu iespēja šo pētījumu atkārtot veikt ilgtermiņā vai atkārtot. Tāpat pētījuma dizaina dēļ ierobežojumi parādās seksuālās vardarbības rādītājos un to objektīvā interpretācijā, jo brīvībā dzīvojošo sieviešu iegūtie dati norādīja uz zemu ticamību, kas norāda uz, iespējams, nepieciešamību izmantot citu pētījuma dizaina veidu, piemēram, kvalitatīvu pieeju ar padziļinātām intervijām tēmas jūtīguma dēļ. Vienlaikus jāņem vērā pētījuma ierobežojumus, kas saistīti ar dažādiem sociāldemogrāfiskiem mainīgajiem, kas šajā pētījumā nav apskatīti, piemēram, sadzīves apstākļu atšķirības abās izlases grupās. Proti, iespējams, ka atšķirīgi sadzīves apstākļi, piemēram, notiesāto sieviešu iespēja saņemt atbalstu

no ģimenes locekļiem bērnu audzināšanā vai šāda atbalsta pilnīga neesamība/ierobežojumi tajā, ja bērns (-i) uzturas/dzīvo ārpusģimenes institūcijā vai atšķirības bērnu skaitā attiecībā pret vecāka kompetences izjūtu, būtiski mainītu šāda pētījuma rezultātus. Nevar izslēgt, ka iegūtos rezultātus ir ietekmējusi sociālā vēlamība, proti, ka respondenti sniedza sociāli vēlamas atbildes vai atturējās sniegt nevēlamās, kas ir raksturīga notiesāto personu kā specifiskās grupas pazīme (Baradon, Fonagy, Bland, Lenards un Slead, 2008). Izvēlēta tēma, jo īpaši vecāku kompetences izjūta, ir mainīgais, kas Latvijas penitenciārajā sistēmā līdz šim nav pētīta un pilna neskaidrību. Ņemot vērā Ieslodzījuma vietu pārvaldes nodomu nākotnē ieviest Vecāku prasmju programmu resocializācijas ietvaros, šī pētījuma rezultāti norāda uz nepieciešamību turpināt pētījumus, novēršot iepriekš minētos pētījuma ierobežojumus, sevišķi notiesāto vecāku dzimumatšķirību neesamību šī pētījuma mainīgo atšķirībās un sakarībās. Būtu vēlams palielināt izlasi, iekļaujot arī notiesātos vecākus ar bērniem dažādās vecuma grupās līdz 18 gadu vecumam un ieslodzījumā esošos tēvus, kā arī nākotnē, iespējams, pašus bērnus, kas ļautu kvalitatīvāk apskatīt notiesāto vecāku vecāku kompetences izjūtu un ar vecāka lomu un tās realizēšanu saistītos izaicinājumus. Sevišķi būtu ieteicams izmantot citu valstu labās prakses piemērus par uz vecāku kompetences izjūtu vērstu intervenču programmu izveidi un ieviešanu ieslodzījuma vietās longitudālu pētījumu ietvaros, tādējādi paaugstinot iespēju sasniegt resocializācijas programmu vispārīgos mērķus par sodu izcietušo personu pilnvērtīgu atgriešanos ģimenē un sabiedrībā.

SECINĀJUMI

Šī maģistra darba pētījuma mērķis bija rast atbildes uz jautājumiem par sieviešu ieslodzījumā vecāku kompetences izjūtu un bērnībā piedzīvoto vardarbību, salīdzinošajiem rādītājiem izmantojot brīvībā esošās mātes un analizējot atšķirības un saistību vecāku kompetences izjūtas rādītājos un bērnībā piedzīvotas vardarbības rādītājos.

Lai rastu atbildi uz pētījuma jautājumiem un saniegtu pētījuma mērķi, sākotnēji tika veikta literatūras analīze, lai apkopotu līdz šim pētījumos gūtās atziņas par sievietēm ieslodzījumā, vecāku kompetences izjūtu un bērnībā piedzīvoto vardarbību pētījuma tēmas kontekstā.

Pētījumi liecina, ka notiesātām personām ieslodzījumā attiecības ar ģimeni tiek minēts kā pretrunīgs mainīgais, uzsverot gan tā pozitīvo nozīmi atkārtotu noziegumu mazināšanā (Friedmann, 2014), gan aprakstot to kā vienu no atkārtotu noziegumu un atkarību izraisīšu vielu recidīva prognozējošajiem rādītājiem (Andrews & Bonta, 1994-2016), kas attiecināms arī uz lielāko daļu notiesāto sieviešu Eiropā (Andrews, Bonta, Wormith, 2011) un saskan ar novērojumiem un ekspertu atsaucēm Latvijā (IeVP, 2017). Izpratni par ģimenes saišu nozīmi nosaka notiesātā pirmdzimtās ģimenes pieredze, traumējoši notikumi, izglītības pieredze vai tās trūkums, sociālā vide, atbalsta pieejamība, partnerattiecību kvalitāte un citi mainīgie (Shaw, 1991). Sievietēm-mātēm vecāku kompetences izjūtas rādītāji var būtiski atšķirties, ņemot vērā individuālo pieredzi māšu bērnības vecumposmā (Friedmann, 2014; Martinez-Torteya, et.al. 2018).

Brīvības zaudēšanu sievietes-mātes ieslodzījumā min kā galveno pastāvīga distresa cēloni attiecībā uz vecāka lomas izjūtu un realizēšanu (Fletcher, Shaver, & Moon, 1993), vienlaikus apliecinot arī citus subjektīvi zemus ar ģimenes saitēm saistītus mainīgos – piesaisti, saskarsmes stilu, audzināšanas stilu, brīvā laika pavadīšanas ieradumus, spēju un prasmi nodrošināt ģimenes finansiālās vajadzības, ticību nākotnei (Hamlyn & Becky, 2000; Lewis & Darren, 2000) u.c.

Ievērojama daļa cietumā esošo pieaugušo nāk no vardarbīgas vides un ir piedzīvojuši smagas bērnības traumas (Zlotnick, 1997; Friestard, Ase-Bente, Kjelsberg, 2012; Ford et.al., 2019; Johnes, Worthen, 2020). Savukārt bērnībā pieredzēta vardarbība var būtiski ietekmēt vecāka kompetences izjūtu pieaugušā vecumā (Schmitze & Eiden, 2004) un ar to tās plašākajā izpratnē Eiropā saskaras katra trešā no visām pieaugušajām sievietēm (Elliott & Briere, 1995).

Pētījumā apkopotie rezultāti uzrādīja statistiski nozīmīgas atšķirības Vecāku kompetences izjūtā un tās Apmierinātības un Efektivitātes apakšskalu rādītājos starp sievietēm ieslodzījumā un brīvībā dzīvojošām sievietēm, sievietēm brīvībā uzrādot augstākus rādītājus. Tāpat rezultāti uzrādīja statistiski nozīmīgas atšķirības bērnības nelabvēlīgajā pieredzē, fiziskās un seksuālās vardarbības pieredzē, kā arī pamešanas novārtā pieredzē starp sievietēm ieslodzījumā un brīvībā dzīvojošām sievietēm, sievietēm ieslodzījumā uzrādot augstākus rādītājus. Vienlaikus šī pētījuma rezultāti uzrādīja, ka sievietes brīvībā savu emocionālās vardarbības pieredzi novērtē augstāk, nekā sievietes ieslodzījumā. Seksuālās vardarbības pieredzes rezultāti vērtējami piesardzīgi zemā ticamības rādītāja dēļ.

Pētījumā apkopotie rezultāti uzrādīja statistiski nozīmīgas negatīvas sakarības ieslodzījumā esošo sieviešu izlasē starp Vecāku kompetences izjūtas kopējās skalas, t.sk. Apmierinātības un Efektivitātes apakšskalu rādītājiem un Bērnības traumas aptaujas kopējās bērnības negatīvās pieredzes, t.sk. fiziskas, emocionālas, seksuālas vardarbības un pamešanas novārtā apakšskalu rādītājiem. Līdzīgas negatīvas sakarības uzrādās arī brīvībā dzīvojošo sieviešu izlasē, tomēr starp Vecāku kompetences izjūtu un tās apakšskalām un pamešanas novārtā rādītājiem statistiski nozīmīgas sakarības šajā grupā neuzrādās.

Jāsecina, ka dotais pētījums sniedz vispārīgu ieskatu notiesāto sieviešu vecāku kompetences izjūtas problemātikā un tā iespējamā saistībā ar māšu bērnībā piedzīvoto vardarbību, ar ko profesionālajā jomā sadarbībā ar notiesātajiem izpētē, individuālā un grupu darbā saskaras juridiskie un klīniskie psihologi. Vienlaikus šis pētījums aktualizē iepriekšminēto konstruktīvo īstermiņa un ilgtermiņa izpēti nepieciešamību reālajā vidē un norāda uz iespējamo virzību tās realizēšanā, piemēram, sekojot citu valstu labās prakses piemēram, ieviešot vecāku kompetences izjūtu veicinošas intervences programmas, kādu Latvijā līdz šim nav bijis.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

- Acoca, L. (1998). Outside/Inside: The violation of American girls at home, on the streets and in the juvenile justice system. *Crime and Delinquency*, 44 (1998), pp. 561-589.
- Ardelt, M. & Eccles, J. S. (2001). Effects of mothers' parental efficacy beliefs and promotive parenting strategies on inner-city youth. *Journal of Family Issues*, 944-72.
- Armstrong, K. & Morris, J. (2000). Promoting secure attachment, maternal mood and child health in a vulnerable population: A randomized controlled trial. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 36(6):555–562.
- Ammerman, R.T., & Hersen, M. (1990). Research in child abuse and neglect: current status and an agenda for the future. In R.T. Ammerman & M. Hersen (Eds.), *Children et risk* (pp. 3-19). New York: Plenum.
- Andrea L. Pazdera, Lenore M. McWey, Ann Mullis, Joyce Carbonell (2012). Child Sexual Abuse and the Superfluous Association with Negative Parenting Outcomes: The Role of Symptoms as Predictors.
- Anda R. F., Felitti V. J., Bremner J. D. The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology // *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 2006; 256 (3): 174–186.
- Aunola K.,& Nurmi J.N.(2005) The Role of Parenting Styles in Children’s Problem Behavior. *Child Development*, vol. 76, No.6, 1144 – 1159.
- Bakermans-Kranenburg, M.J., Van Ijzendoorn, M.H., & Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin*, 129(2):195–215.
- Bandura, A. (1997) *Self-efficacy: the exercise of control*. Freeman, New York. In M.

- Bailey HN, DeOliveira CA, Wolfe VV, Evans EM, Hartwick C (2012) The impact of childhood maltreatment history on parenting: A comparison of maltreatment types and assessment methods. *Child Abuse Negl* 36(3):236–246.
- Banyard VL (1997) The impact of childhood sexual abuse and family functioning on four dimensions of women's later parenting. *Child Abuse Negl* 21(11):1095–1107.
- Baradon, T. (2006). *New beginnings for mothers and babies in prison*. Unpublished Manual. The Anna Freud Centre, London.
- Baradon, T., Fonagy, P., Bland, K., Lenard, K., & Sled, M. (2008). New Beginnings – An experience-based programme addressing the attachment relationship between mothers and their babies in prisons. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(2), 240–258.
- Baumrind, D.(1991). The influence of Parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of early adolescence*, 11, 56-95.
- Belknap, J. (2015) *The invisible woman: gender, crime, and justice* (4th ed.), Cengage Learning, Stamford, CT (2015).
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model.
- Berlin, L.J., Appleyard, K., & Dodge, K.A. (2012). Intergenerational Continuity in Child Maltreatment: Mediating Mechanisms and Implications for Prevention. *Child Development*, 82(1), 162–176.
- Birmingham, L., Coulson, D., Mullee, M., Kamal, M., & Gregoire, A. (2006). The mental health of women in prison mother and baby units. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 17(3), 393–404.
- Borelli, J. L., Goshin, L. S., Joestl, S., Clark, J., & Byrne, M. W. (2010). Attachment organization in a sample of incarcerated mothers: Distribution of classifications and associations with substance abuse history, depressive symptoms, perceptions of parenting competency and social support. *Attachment & Human Development*, 12(4), 355–374.

- Bowles, M.A., DeHart, D. Webb, J.R. (2015) Family influences on female offender's substance use: The role of adverse childhood events among incarcerated women. *Journal of Family Violence*, 27 (2012), pp. 681-686
- Bornstein, M.H., Hahn, C., & Haynes, O.M. (2011). Maternal Personality, Parenting Cognitions, and Parenting Practices. *Developmental Psychology*, 47(3), 658–675.
- Bernstein DP, Fink L (1998) Childhood trauma questionnaire: a retrospective self-report: manual. Psychological Corporation.
- Bretherton I. (1985). Attachment theory: Retrospect and prospect. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1/2):3–35.
- Brittany C.L. Lange, Eileen M. Condon, Frances Gardner (2020). A mixed methods investigation of the association between child sexual abuse and subsequent maternal parenting, *Child Abuse & Neglect*.
- Brittany C.L. Lange, Anders Malthe Bach-Mortensen, Eileen M. Condon, Frances Gardner. (2020) A systematic review of the effectiveness of interventions designed for mothers who experienced child sexual abuse, *Child Abuse & Neglect*.
- Brittany C.L. Lange, Eileen M. Condon, Frances Gardner. (2019) A systematic review of the association between the childhood sexual abuse experiences of mothers and the abuse status of their children: Protection Strategies, Intergenerational transmission, and reactions to the abuse of their children, *Social Science & Medicine*.
- Caldwell JG, Shaver PR, Li CS, Minzenberg MJ. (2011) Childhood maltreatment, adult attachment, and depression as predictors of parental self-efficacy in at-risk mothers. *J Aggress Maltreat Trauma* 20(6):595–616;
- Campbell, K.W., Bonacci, A.M., Shelton, J., Exline, J.J., & Bushman, B.J. (2004). Psychological Entitlement: Interpersonal Consequences and Validation of a Self-Report Measure. *Journal of Personal Assessment*, 83: 29-45.

- Cappelleri, J. C., Eckenrode, J., & Powers, J. L. (1993). The epidemiology of child abuse: Findings from the 2nd national incidence and prevalence study of child abuse and neglect. *American Journal of Public Health*, 83, 1622–1624.
- Carlson, B.E., Shafer, M.S. (2015) Traumatic histories and stressful life events of incarcerated parents: Childhood and adult trauma histories. *The Prison Journal*, 90 (2010), pp. 475-493.
- Caroline Wolf Harlow, Ph.D. (1996) Bureau of Justice Statistics. Profile of Jail Inmates.
- Cecilia Martinez-Torteya, Tiamo Katsonga-Phiri, Katherine Lisa Rosenblum, Lindsay Hamilton, Maria Muzik. (2018) Postpartum depression and resilience predict parenting sense of competence in women with childhood maltreatment history, *Archives of Women's Mental Health*.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal*, 24, 126–148.
- Coleman, P.K., & Karraker, K.H. (1997). Self – efficacy and Parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, 18, 47-85.
- Council of Europe's recommendations, Rec (2006) 2, adopted on 11 January 2006.
- DiLillo D, Damashek A (2003) Parenting characteristics of women reporting a history of childhood sexual abuse. *Child Maltreatment* 8(4):319–333
- De Montigny, F., & Lacharite, C. (2005). Perceived parental efficacy: concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49, 387 – 396.
- Drake, Elizabeth, Robert Barnoski, and Steve Aos. 2009. "Increased Earned Release from Prison: Impacts of a 2003 Law on Recidivism and Crime Costs, Revised." Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT standards, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015.

- Fair, H. (2009) International Review of Women's Prisons, *Prison Service Journal*, 184.
- Ferber, S. G., & Feldman, R. (2005). Delivery Pain and the Development of Mother – Infant Interaction. *Infancy*, 8(1), 43–62.
- Friestad, Rustad, Kjelsberg (2014) Adverse childhood experiences among women prisoners: Relationships to suicide attempts and drug abuse. *International Journal of Social Psychiatry*, February p. 40–46.
- Gilmore, L. & Cuskelly, M. (2008). Factor structure of the Parenting Sense of Competence scale using a normative sample. *Child: care, health and development* , 35, 48-55.
- Glaze, Lauren, Laura Maruschak, and U.S. Bureau of Justice Statistics. (2008; revised 2010). "Parents in Prison and Their Minor Children." Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Goshin, L. S., & Byrne, M. W. (2009). Converging streams of opportunity for prison nursery programs in the United States. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48(4), 271–295.
- Gregoire, A., Dolan, R., Birmingham, L., Mullee, M., & Coulson, D. (2010). The mental health and treatment needs of imprisoned mothers of young children. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 21(3), 378–392.
- Gross D, Fogg L, Tucker S (1995) The efficacy of parent training for promoting positive parent—toddler relationships. *Res Nurs Health* 18(6):489–499
- Črnčec, R., Barnett, B. & Matthey, S. (2008). Development of an instrument to assess perceived self-efficacy in the parents of infants. *Research in Nursing and Health*, 31, 442- 53.
- Ieslodzījuma vietu pārvalde, (2019). Publiskais pārskats.

- Johnson, Rucker C. 2009. "Ever-Increasing Levels of Parental Incarceration and the Consequences for Children." In *Do Prisons Make Us Safer? The Benefits and Costs of the Prison Boom*, ed. Steven Raphael and Michael Stoll, 177–206. New York: Russell Sage Foundation.
- Jones, T. L. & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: a review. *Clinical Psychology Review*, 25, 341-63.
- Kajstura, A. (2019). *Women's Mass Incarceration: The Whole Pie 2019*.
- Maltby, H.J., Kristjanson, L. & Coleman, M.E. (2003). The parenting competency framework: Learning to be a parent of a child with UDHS. *International Journal of Nursing Practice*, 9, 368-373.
- Melanie Hugill, Katherine Berry, Ian Fletcher, (2017). The association between historical childhood sexual abuse and later parenting stress: a systematic review, *Archives of Women's Mental Health*, (257-271).
- Milner, J.S., & Chilamkurti, C. (1991). Physical child abuse perpetrator characteristics: A review of the literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 345-366.
- Moehler E, Biringen Z, Poustka L (2007) Emotional availability in a sample of mothers with a history of abuse. *Am J Orthopsychiatry* 77(4):624–628
- Montigny, F., & Lacharite, C. (2005). Perceived Parental efficacy: concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49 (4), 387-396.
- Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice: A review of research* (vol. 37, pp. 133–206). Chicago, IL: Chicago University Press.
- Murdock, K.W. (2012). An Examination of Parental Self-Efficacy among Mothers and Fathers. *Psychology of Men & Masculinity*, 1-15.

- Muzik M, Rosenblum KL, Alfafara EA, Schuster MM, Miller NM, Waddell RM, Kohler ES (2015) Mom power: preliminary outcomes of a group intervention to improve mental health and parenting among high-risk mothers. *Arch Womens Ment Health* 18(3):507–521.
- Norwegian Parliamentary Ombudsman (2017). Women in prison, 5-23.
- Ohan JL, Leung DW, Johnston C (2000) The parenting sense of competence scale: evidence of a stable factor structure and validity. *Can J Behav Sci/Revue canadienne des sciences du comportement* 32(4):251–261
- Roberts R, O'Connor T, Dunn J, Golding J, ALSPAC Study Team (2004) The effects of child sexual abuse in later family life; mental health, parenting and adjustment of offspring. *Child Abuse Negl* 28(5):525–545.
- Sanders & M. L. Woolley. (2005) The relationship between maternal self-efficacy and parenting practices: implications for parent training. *Child: Care, Health & Development*, 31, 1, 65-73.
- Shlafer, R., Poehlmann, J., Coffino, B., & Hanneman, A. (2009). Mentoring children with incarcerated parents: Implications for research, practice, and policy. *Family Relations*, 58, 507–519.
- Schuetz P, Eiden RD (2005) The relationship between sexual abuse during childhood and parenting outcomes: modeling direct and indirect pathways. *Child Abuse Negl* 29:645–659.
- Shumow L, Lomax R (2002) Parental self-efficacy: predictor of parenting behavior and adolescent outcomes. *Parenting: Science and Practice* 2:127–150.
- Seng JS, Sperlich M, Low LK, Ronis DL, Muzik M, Liberzon I (2013) Childhood abuse history, posttraumatic stress disorder, postpartum mental health, and bonding: a prospective cohort study. *J Midwifery Womens Health* 58(1):57–68
- Slagt M., Dekovic M., Haan A., Akker A., & Prinzie P. (2012) Longitudinal Associations Between Mothers' and Fathers' Sense of Competence and Children's Externalizing Problems: The Mediating Role of Parenting. *Developmental Psychology* vol. 48, No. 6, 1554–1562.

- Sleed, M. (2011). *Mothers and babies in prison: Evaluation of the New Beginnings programme*. Paper presented at the Australian Association of Infant Mental Health Inc. and the Royal Australian and New Zealand College of Psychiatry conference, Perth, Australia (2011, May).
- Skreitule-Pikše, I. (2010). Mātes kompetences izjūtas, mātes-bērna emocionālās pieejamības un bērna uzvedības izmaiņas pēc mātes piedalīšanās vecāku mācību programmā „Bērna emocionālā audzināšana” Latvijas Universitātē.
- Springe, L., Pulmanis, T., Villeruša, A. (2017) Latvijas jauniešu psihoemocionālo traucējumu saistība ar bērnībā pieredzētu vardarbību ģimenē.
- Statistics Norway Table: 10530: Prison population, by type of imprisonment, age and sex. Per 13 February 2020.
- Teicher MH, Samson JA, Polcari A, McGreenery CE (2006) Sticks, stones, and hurtful words: relative effects of various forms of childhood maltreatment. *Am J Psychiatry* 163: 993–1000.
- Travis, J., McBride, E. and Solomon, A. 2003; revised 2005. “Families Left Behind: The Hidden Costs of Incarceration and Reentry.” Washington, DC: The Urban Institute.
- Tripodi S.J., Pettus-Davis C. (2013) Histories of childhood victimization and subsequent mental health problems, substance use, and sexual victimization for a sample of incarcerated women in the US.
- United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules), A/Res/70/175.
- Zuravin SJ, Fontanella C (1999) Parenting behaviors and perceived parenting competence of child sexual abuse survivors. *Child Abuse Negl* 23(7):623–632
- Willinger, U., Diendorfer – Radner, G., Willnauer, R., Jorgl, G., & Hager, V. (2005). Parenting stress and Parental bonding. *Behavior Medicine*, Summer.

Wildeman, Christopher. 2008. "Parental Incarceration, the Prison Boom, and the Intergenerational Transmission of Stigma and Disadvantage." Doctoral dissertation, Department of Sociology and the Office of Population Research, Princeton University.

Yasmin Khowaja, Rozina Karmaliani, Shela Hirani, Asif Raza Khowaja, Ghazala Rafique, Judith McFarlane. (2015) A Pilot Study of a 6-Week Parenting Program for Mothers of Pre-school Children Attending Family Health Centers in Karachi, Pakistan, International Journal of Health Policy and Management.

Maģistra darbs „Vecāka kompetences izjūta un bērnībā piedzīvotā vardarbība notiesātām sievietēm ieslodzījumā” izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Elīna Brila _____
(personiskais paraksts)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. psych., docente Evija Strika _____
(personiskais paraksts, datums)

Recenzents: _____
(ieņemamais amats, vārds, uzvārds, personiskais paraksts, datums)

Darbs iesniegts Psiholoģijas nodaļā 01.06.2022.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Alise Goldmane _____
(personiskais paraksts)

Darbs aizstāvēts Psiholoģijas maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē 10.06.2022.,
prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____
(personiskais paraksts)